

Capitolul 5

Adverbialele temporale (valori deictice și anaforice)

5.1. Prezentare generală

Timpul, ca și spațiul, este un element obiectiv fundamental al universului în care trăim și este, în același timp, un element fundamental al experienței noastre subiective. Aceste două aspecte, existența obiectivă și percepția subiectivă a fenomenului, se manifestă și în limbajul comun.

Cuvântul ‘timp’ are mai multe accepțiuni, pe care Benveniste (1970: 70) le-a grupat astfel:

(i) **timpul fizic** sau **obiectiv**, care este uniform, linear și liber segmentabil;
(ii) **timpul trăit**, sau **timpul interior**, care este imaginea psihologică a timpului obiectiv. Fiecare persoană are experiență unui anumit interval de timp care pare mai lung sau mai scurt față de durata sa obiectivă: zece minute pe peronul unei gări înainte de a se despărți de o ființă dragă par mai scurte decât aceleași zece minute petrecute la coada pentru a cumpăra bilete la un spectacol. Timpul subiectiv nu este strict ordonat, deoarece fiecare persoană poate parcurge în gând atât trecutul cât și viitorul. Putem cita opere literare ce au în centru trăiri psihologice ale timpului cum ar fi operele lui Fiodor Dostoievski, Marcel Proust, Thomas Mann sau Virginia Woolf, ca să nu cităm decât câteva cazuri celebre;

(iii) **timpul cronologic** care se manifestă sub forma unei continuități marcate de desfășurarea unor evenimente, ordonate de faptul că se succed unul după altul. În această accepție, timpul cronologic are la bază repetiția unor fenomene naturale ciclice, cum ar fi alternanța între zi și noapte, ritmicitatea fazelor lunii, succesiunea anotimpurilor, etc.

Pentru oameni, modalitatea cea mai răspândită de orientare în timp este probabil calendarul, sistem de măsurare al timpului care, tot după Émile Benveniste, are trei caracteristici:

- existența unui **reper**, adică a unui eveniment care funcționează ca o ancoră sau ca o baliză, în sensul că servește drept indiciu pentru calcularea timpului; un astfel de eveniment este pentru o bună parte din omenire nașterea lui Isus Hristos;

- existența unei **direcții**, care permite să se definească un ‘înainte’ și un ‘după’ față de intervalul-reper (*un secol înainte de Hristos, un mileniu după Hristos*, etc.);

- existența unei **măsurabilități**, ce se concretizează în existența unui inventar de unități ce fac parte integrantă din calendar (*zi, lună, semestru, an*, etc.).

Unele dintre aceste unități corespund unor fenomene cosmice: ziua, este o unitate bazată pe apariția și dispariția soarelui la orizont, deci succesiune perioadelor de lumină și a celor de întuneric; luna, ca unitate de măsură, desemnează intervalul între două conjuncții ale satelitului nostru natural, luna; anul este definit ca perioada unei revoluții complete a pământului în jurul soarelui. Aceste unități ‘cosmice’ constituie baza pentru definirea unităților ‘derivate’, care rezultă din gruparea unităților fundamentale (săptămână, chenzină, semestru, trimestru, deceniu, secol) sau din divizarea lor (oră, minut, secundă).

Timpul cronologic, important pentru toate societățile umane, permite ordonarea evenimentelor față de evenimente-reper (mai înainte, în timpul, după), datorită condiției direcționale. Fiecare unitate este așezată într-o anumită poziție într-o succesiune infinită de intervale fixe și constante, fapt care traduce caracterul lor obiectiv, trăsătură care nu are legătură cu schimburile de mesaje între indivizi.

„Calendarul este exterior timpului. Nu curge cu el. Înregistrează serii de unități constante, numite zile, care se grupează în unități superioare (luni, ani). Or, cum o zi este identică cu o altă zi, nimeni nu ne poate spune că o anumită zi din calendar, luată ca atare, reprezintă trecutul, prezentul sau viitorul.” (Benveniste 1966: 73)¹

¹ « Le calendrier est extérieur au temps. Il ne s'écoule pas avec lui. Il enregistre des séries d'unités constantes, dites jours, qui se groupent en unités supérieures (mois, ans). Or, comme un jour est identique à un autre jour, rien ne dit d'un tel jour du calendrier, pris en lui-même, s'il est passé, présent ou futur. »

(iv) timpul **lingvistic** e diferit de timpul fizic și de cel cronologic, pentru că este legat direct de comunicare: are drept caracteristică fundamentală faptul că ordonează intervalele în funcție de momentul vorbirii, deci în funcție de prezentul deictic (Benveniste 1965, Vetters 1996).

În codificare lingvistică, deicticele temporale se manifestă ca unități de mare complexitate, iar coordonatele deictice se întretaie, interferează cu informații non deictice privind timpul, interdependență care se manifestă, după cum am văzut, și la deicticele spațiale.

În limbajul comun, denotația temporală (adică informațiile ce permit situarea cronologică a momentului sau intervalului în care se manifestă o situația predicativă²) se manifestă prin intermediul a două mari sisteme:

(i) un sistem format din expresii temporale autonome (Milner 1982, Moeschler 1993) care se bazează fundamental pe **calendare**.

Comentariu

Calendarele sunt sisteme științifice ce privesc timpul bazate pe observații astronomice, datorită cărora evenimentele pot fi ordonate cronologic în raport cu o origine absolută (punctul de reper). Ziua sau anul care constituie această origine absolută a unui anumit calendar sunt stabilite prin convenție și sunt legate de un eveniment istoric, mitologic sau religios considerat ca deosebit de important. De exemplu, sintagma *anul 2026* se referă la al 2026-lea an care urmează anului în care, conform tradiție, s-a născut Isus Hristos. În spațiul nostru cultural, datele istorice sunt ordonate înainte sau după acest an-reper. În cazul anului 2026 acest calcul se face conform calendarului gregorian. Potrivit acestui calendar, Aristotel a trăit între anii 384 - 322 î. Hr.

Calendarul pe care îl folosim este numit 'gregorian' pentru că este rezultatul reformei făcute de papa Grigore al XIII-lea în 1582. Există țări în care unele instituții nu au acceptat (încă?) calendarul gregorian. De exemplu, biserica rusă continuă să respecte calendarul iulian, realizat de astronomul Sosigene din Alexandria și introdus în primul secol înainte de Hristos. Din acest motiv, Crăciunul, care este sărbătorit pe 25 decembrie conform calendarului gregorian, este sărbătorit în Rusia pe 7 ianuarie, calendarul gregorian fiind cu 13 zile înaintea calendarului iulian.

Alte civilizații au calendare diferite, în sensul că atât punctul de reper cât și subîmpărțirile sale sunt diferite. În Roma antică, timpul era calculat începând cu anul fondării orașului, conform legendei (care corespunde anului 753 î. Hr.). Calendarul mahomedan are ca punct de referință anul hegirei (fuga lui Mahomed din orașul Mecca în orașul Medina, unde a fost recunoscut ca profet), an care corespunde anului 622 din calendarul gregorian.

În timpul Revoluției franceze, Convenția Națională a impus în 1793 un calendar (calendarul republican) care era diferit față de calendarul gregorian până atunci în uz. Creat de Charles Gilbert Romme și folosit în Franța între 1793 - 1806, acest calendar calculează anii pornind de la 1793, anul I al Republicii Franceze (Convenția Națională a abolit monarhia constituțională în ședința din 21 septembrie 1792) și dă un alt nume lunilor anului (nume inventate de Fabre d'Églantine - brumar, floreal, germinal, etc.) Fiecare lună era împărțită în trei decade și numai ultima zi a fiecărei decade era zi liberă. Anul începea la echinoxul de toamnă (22 septembrie).

Împăratul Napoleon I a abolit calendarul republican în septembrie 1805, Franța revenind la calendarul gregorian începând cu 1 ianuarie 1806. Pentru evenimentele importante ale epocii, istoricii obișnuiesc să precizeze datele conform celor două calendare, a celui republican, folosit în documentele epocii, și a celui gregorian, reintrodus. De aceea se spune că Robespierre a căzut de la putere la 9 termidor, anul II (ceea ce corespunde datei de 27 iulie 1794) sau că Napoleon Bonaparte a dat o lovitură de stat pe 17 brumar, an VIII (9 noiembrie 1799). etc.

Dacă o persoană cunoaște calendarul conform căruia locutorul indică o anumită dată, înțelege referința temporală fără să aibă nevoie de informații suplimentare:

- (1) Napoleon Bonaparte a guvernat Franța începând cu **anul 1799** când devine Prim Consul (de la **10 noiembrie 1799** până la **18 mai 1804**), apoi Împărat al Francezilor de la **18 mai 1804** până la **11 aprilie 1814**, ulterior de la **20 martie** la **22 iunie 1815**.

² Lingviștii au simțit nevoia de a avea un termen care să desemneze toate tipurile de predicatie, adică de informații semantice furnizate de partea lexicală a verbelor (deci independent de morfemele gramaticale), iar termenul consacrat este cel de *Aktionsart* sau 'modul acțiunii' (v. definiția și descrierea conceptului la 6.2.1.). Verbele sunt clasificate, din punct de vedere semantic, în verbe statice (exprimând predicatii lipsite de mobilitate) și în verbe dinamice. A fost greu de găsit cuvinte pentru a desemna aceste două categorii, pentru că termeni cum ar fi 'eveniment' sau 'proces' par să excludă predicatiile statice. Emmon Bach (1986) a propus termenul de 'eventualități' ca termen general pentru predicatiile statice și dinamice, dar cuvântul are nuanțe legate de modalitate ('eventual' fiind un cvasi sinonim al lui 'posibil') care ar putea conduce la confuzii. Carlota Smith (1991) a propus termenul de 'situație predicativă' pentru a desemna ansamblul predicatiilor, termen ce ni se pare pe cale de a se impune.

[Toate informațiile temporale din această frază sunt autonome, în sensul că reperul temporal nu depinde de condițiile de transmitere a mesajului, ci sunt conforme calendarului gregorian a cărui cronologie începe cu anul nașterii lui Isus Hristos (Anno Domini).]

Data-reper, începând de la care o anumită societate stabilește cronologia intervalelor temporale, este convențională, și multe din subdiviziunile calendarului sunt de asemenea convenționale;

(ii) un ansamblu de expresii temporale numite de Jean-Claude Milner ‘neautonome’, deoarece, pentru a le calcula referința, locutorii au nevoie de informații suplimentare. Există două categorii de expresii neautonome: (a) expresii temporale **deictice**, a căror referință temporală se raportează la momentul vorbirii și (b) expresii temporale **anaforice** care au nevoie de o altă expresie temporală pentru individualizarea propriei referințe temporale.

(2) a. În **dimineața zilei de 19 martie 1993**, Paul s-a trezit devreme. Se hotărâse să-și termine în **acelei zile** articolul despre referința temporală.

b. În **dimineața zilei de 19 martie 1993**, Paul s-a trezit devreme. **La ora opt** și-a luat micul dejun, **apoi** a făcut duș și s-a ras. **După ce a terminat pregătirile**, s-a așezat la birou și a început să lucreze. (exemplu parțial reluat din Mœschler 1993: 45)

[Localizarea temporală a acestor fraze e făcută mai întâi de o dată conform calendarului, de adverbialul 19 martie 1993; celelalte adverbiale sunt anaforice: în (a) adverbialul în cursul acelei zile desemnează același interval temporal ca și antecedentul său; în (b) toate adverbiale (la ora opt, apoi, după ce a terminat pregătirile) situează predicțiile în sub-intervale ale intervalului delimitat inițial (a se trezi > a și lua micul dejun > a face duș > a se rade > a termina pregătirile > a se așeza la birou > a începe să lucreze, unde simbolul ‘>’ notează relația ‘mai târziu decât’). Dacă notăm cu t_i intervalul de referință și cu t_j intervalul ce corespunde circumstanțialului la ora opt, atunci $t_j \subset t_i$. Dacă notăm în mod similar celelalte intervale temporale atunci putem scrie: a se trezi la $t_i >$ a și lua micul dejun la $t_j >$ a face duș la $t_k >$ a se rade la $t_l >$ a se așeza la birou la $t_m >$ a începe să lucreze la t_n , unde $t_i > t_j > t_k > t_l > t_m > t_n$.]

Unele adverbiale exprimă o referință temporală dependentă, care, în funcție de context, poate fi deictică sau anaforică. O astfel de expresie este adverbialul *peste X timp* (*peste o oră, peste trei zile, peste o lună*, etc.). Astfel, expresia *peste trei zile* se referă la o zi, x , calculată pornind de la o altă zi, y . Dacă ziua y este ziua în care locutorul vorbește, expresia este deictică; dacă ziua y este o perioadă menționată anterior, referința temporală este de tip anaforic.

(3) Ion va termina lucrarea **peste trei zile**

[Identificarea zilei în care lucrarea lui Ion va fi terminată se face începând cu ziua în care locutorul rostește fraza. Dacă, să spunem, fraza e pronunțată luni, 14 mai, lucrarea va fi terminată miercuri 16 mai sau cel mai târziu joi 17 mai (dacă locutorul nu pune la socoteală ziua în care a pronunțat fraza între cele trei zile).]

(4) În **acea dimineață**, în timpul micului dejun, Marian Vasilescu a primit o telegramă de la fiul lui care își anunța sosirea **peste trei zile**.

[Calcularea intervalului de trei zile trebuie făcut nu în raport cu momentul vorbirii ci față de dimineața menționată în text. De data aceasta adverbialul *peste trei zile* este anaforic, desemnând o durată temporală de trei zile ulterioară față de reperul furnizat de adverbialul în *acea dimineață*.]

Alte adverbiale temporale sunt de cele mai multe ori deictice, fiecare cu un corespondent anaforic: sintagma *săptămâna trecută* este frecvent un adverbial deictic (identificând săptămâna x , anterioară față de săptămâna y în care locutorul rostește fraza); are drept corespondent anaforic *săptămâna precedentă/ dinainte*; *anul viitor* este un adverbial deictic, care denotă un an, x , identificat ca ulterior față de anul în care locutorul vorbește; sintagmele *anul următor/ succesiv* sunt anaforice. Același tip de diferență există între adverbiale *la anul*; *acum un an*; *de un an* (toate deictice) și *în anul ...* (anaforic).

(5) (Azi Paul îi spune/ i-a spus lui Victor că) Maria a sosit **săptămâna trecută**.

[Reperul este constituit de săptămâna care conține momentul vorbirii. Deci, dacă locutorul pronunță fraza într-un moment situat în săptămâna de la 8 la 14 iunie, sosirea Mariei a avut loc în săptămâna de la 1 la 7 iunie.]

(6) (În **acea zi** Paul îi spusese lui Victor că) Maria sosise **săptămâna precedentă**.

[Adverbialul *săptămâna precedentă* este anaforic, pentru că desemnează săptămâna anterioară celei în cursul căreia Paul i-a comunicat această informație lui Victor. Acest interval nu se raportează la momentul enunțării.]

(7) (Mama lui Paul speră) că **anul viitor/ următor/ la anul** Paul o să termine facultatea.

[*Sintagmele anul viitor, anul următor sau la anul sunt adverbiale care desemnează intervalul de 365 de zile care se situează după anul care conține momentul vorbirii: dacă locutorul își pronunță fraza în 2025, Paul va obține licența, probabil, în 2026.*]

- (8) (Când Paul nu avea încă 24 de ani, mama lui a sperat în van că) **anul următor/ viitor** Paul o să absolve facultatea.

[*Adverbialele anul următor/ viitor desemnează un interval temporal situat în interiorul intervalului denotat de subordonata temporală când Paul nu avea încă 24 de ani, fără legătură cu momentul rostirii propoziției.*]

În texte narative, găsim uneori informații privind timpul care nu sunt nici deictice nici anaforice. Iată trei incipituri ale unor texte narative (un basm și două romane):

- (9) a. **A fost ce-a fost... a fost odată** o văduvă care avea o fată, Lia, și văduva era săracă de nu mai știa cum să-și înnoade zdrențele, iar Lia, fata ei, se făcuse harnică de creșteau flori pe unde-i călca piciorul și da muguri lemnul uscat când ea punea mâna pe el. (Ion Slavici, *Limir Împărat*, 1908, Wikisource)

- b. **Când Gaittany aminti lui Ioanide că** a doua zi urmau să se-ntâlnească la cinci, la ceaiul oferit de Saferian Manigomian, Ionide **protestă** cu o vehemență crescândă. (George Călinescu, *Bietul Ioanide*, 1953, vol. 1, pag. 11)

- c. În câmpia Dunării, **cu câțiva ani înaintea celui de-al doilea război mondial**, se pare că timpul avea cu oamenii o nesfârșită răbdare; viața se scurgea aici fără conflicte mari. Era începutul verii. Familia Moromete se întorsese mai devreme de la câmp. (Marin Preda, *Moromeții*, vol. 1, 1955, pag. 1)

[În (a) avem a face cu un timp mitic, invocat printr-o formulă ce reia, inexact dar recognoscibil, formula inițială a basmelor românești a fost odată ca niciodată, că dacă n-ar fi nu s-ar povesti. În (b) ancorarea narațiunii este făcută în interiorul textului, printr-o subordonată temporală și prin folosirea verbelor la perfectului simplu; în (c) avem o localizare temporală constituită de un eveniment care a avut loc în lumea reală, cel de la doilea război mondial, dar referința este destul de vagă, deoarece cuantificarea este nehotărâtă - câțiva ani.]

Jacques Moeschler a propus termenul de ‘referință indeterminată’ (Moeschler 1993: 46) pentru aceste folosiri ale expresiilor temporale, care sunt non deictice și non anaforice. Aceste informații nu pot să fie recuperate conform convențiilor discursului obișnuit, din cauza dimensiunii fantastice și mitice a basmelor (9a). În cazul textelor ficționale ce ‘imită’ realitatea, ca (9b) și (9c), localizarea temporală este *grosso modo* recuperabilă, pentru că romanul lui Călinescu prezintă în cursul său diferite evenimente istorice (aluziile la Mișcarea Legionară, la Hitler și la Mussolini), care plasează acțiunea în anii imediat premergători izbucnirii celui de al doilea război mondial și imediat după aceea (1938-1941); în aceeași perioadă se situează și romanul lui Marin Preda, ancorare făcută explicit de autor încă din incipit.

Am văzut că dintre intervalele temporale anul pornind de la care se situează cronologic evenimentele are un rol foarte important în temporalitatea autonomă (a calendarelor). Celelalte intervale - reper rămân elemente esențiale și pentru temporalitatea non autonomă, făcând diferența între temporalitatea deictică și cea non-deictică.

Pentru categoria lingvistică a timpului, momentul fundamental de ancorare temporală este momentul vorbirii exprimat, explicit sau implicit, de prezentul deictic. Deicticele temporale se referă la localizarea timpului discursului și, deseori, plasează temporal evenimentele despre care se vorbește în funcție de momentul în care vorbește locutorul.

Pentru deicticele temporale este important să se facă diferența între momentul producerii mesajului și momentul în care mesajul este primit de receptor. Momentul în care locutorul vorbește este numit de Fillmore (1975) **timpul codificării** (TC), pe care Gramatica Academiei (2008) preferă să-l denumească ‘momentul enunțării’, notat ME sau t_0 . Este intervalul temporal în care locutorul formulează mesajul - îl rostește, îl scrie, îl înregistrează, etc. Momentul în care receptorul primește mesajul e numit de Fillmore (1975) **timpul receptării** (TR), pe care, pentru simetrie, îl vom nota MR (= momentul receptării). Cele două intervale, ME și MR, pot fi (cvasi) simultane sau nu:

- (a) în situația canonică de comunicare, adică în comunicarea față în față, ME coincide temporal cu MR. John Lyons (1975) numește această situație **simultaneitate deictică**;

- (b) dificultăți în interpretarea temporalității pot apărea în momentul în care ne depărtăm de această schemă canonică: Fillmore a arătat că trebuie să stabilim dacă centrul deictic rămâne locutorul și momentul ME, ca în (10) sau dacă centrul este proiectat pe momentul receptării MR, ca în (11):

- (10) a. Acest program este înregistrat azi, vineri, 10 aprilie ca să fie transmis joia viitoare.

- b. În timp ce îți scriu această scrisoare, ascult uvertura ‘Visul unei nopți de vară’ de Mendelssohn Bartholdy.

[*Aceste enunțuri au în centru timpuri de codificare (ME sau t_0), deci formele temporale sunt deictice. În cazul mesajelor scrise sau înregistrate, cele două timpuri, ME și MR, sunt diferite: în cazul televiziunii sau radioului,*

se știe că momentul în care o emisiune de radio sau de TV este înregistrată poate fi diferit de momentul în care emisiunea va fi recepționată de auditori-spectatori, moment de obicei fixat dinainte. În cazul scrisorilor, momentul receptării, MR, este mai greu de prevăzut, din cauza a două necunoscute – rapiditatea cu care poșta reușește să transporte scrisoare și momentul în care adresantul vrea sau poate să o citească. Observația privind necunoașterea momentului în care receptorul citește mesajul este valabilă și pentru e-mail-uri.]

(11) a. Acest program a fost înregistrat miercuri trecută, 10 aprilie, și este difuzat de post azi.

b. În timp ce scriam scrisoarea, ascultam uvertura ‘Visul unei nopți de vară’ de Mendelssohn Bartholdy.

[În (a), localizarea temporală este deictică, pentru că momentul ME se raportează la un reper deictic (miercuri trecută, deci ziua de miercuri care precedă ziua în care locutorul vorbește), completată de o informație non deictică, conformă calendarului (10 aprilie); în enunțul (b) timpul nu este deictic, se situează într-un trecut care nu este legat de momentul vorbirii.]

În ceea ce privește mijloacele morfosintactice, temporalitatea se manifestă în limbajul comun prin două sisteme complementare: sistemul adverbilor de timp, sistem universal, ce există în toate limbile, și categoriile temporale care se manifestă prin morfemele specifice ale paradigmei verbale.³ Mijloacele lingvistice prototipice pentru deixisul temporal sunt considerate prezentul (pentru sistemul timpurilor lingvistice) și adverbul *acum* pentru sistemul adverbialelor. Acest capitol se ocupă numai de sistemul adverbial, pragmatica timpurilor verbale fiind tratată în Capitolul 6.

5.2. Adverbele temporale deictice

Pentru interpretarea temporalității, este important ca interlocutorul să identifice momentul în care locutorul formulează mesajul. Codul lingvistic dispune, după cum am văzut, de două sisteme pentru identificarea timpului: adverbe temporale și timpul gramatical. Așa cum există timpuri deictice, există și adverbe deictice, cum ar fi *acum*, *imediat*, *recent*, etc.

Adverbele temporale se grupează, de cele mai multe ori, în trei clase. Francis Renaud (1996) vorbește despre adverbiale **cu reperaj deictic**, **cu reperaj anaforic** și **cu reperaj deschis**, acestea din urmă fiind adverbiale care nu se raportează la un alt interval-reper. Arme Klum (1961) clasifică adverbialele în:

(i) adverbe **orcentrice**, care individualizează intervalul în raport cu t_0 , momentul vorbirii (de exemplu *azi*, *ieri*, *mâine*, *acum o lună*, deci adverbe numite în ultimele decenii ‘deictice’);

(ii) adverbe **alocentrice**, care se raportează la un alt moment decât t_0 (cum ar fi *în ajun*, *a doua zi*, *în ziua aceea*, deci adverbe numite în prezent ‘anaforice’);

(iii) adverbe **neutre**, care nu au nevoie să se raportează la un alt moment de referință pentru a exprima localizarea temporală și care sunt reprezentate de adverbiale conținând informații din calendar; astfel de adverbiale sunt în afara distincției deictic vs. anaforic - le numim non deictice și non anaforice. Este vorba de adverbiale ca *1 septembrie*, *5 iulie 2016*, *în octombrie* care sunt numite și **autonome** (Houweling 1986) în sensul că nu au nevoie de un antecedent pentru identificarea referentului (v. și Kleiber 1993).⁴

O altă clasificare a adverbilor a fost propusă de Carlota Smith (1980), pe baza dependenței referinței temporale. Conform acestei taxinomii, adverbele sunt:

(i) **deictice** (*acum*, *de azi în trei zile*);

(ii) **dependente** (*mai devreme*, *mai târziu*, *în x următor / trecut*, ...);

(iii) cu localizare temporală **flexibilă** (*miercuri, după plecarea lui Ion*) care pot fi atât deictice (*Maria va veni miercuri*) cât și dependente (*a pus (atunci) că va veni miercuri*).

Carlota Smith nu a luat în considerare referențialitatea temporală conform calendarului, lipsită de dependență lingvistică sau contextuală, deci exterioară codului lingvistic.

³ Sistemul temporalității ce se manifestă prin morfeme ale verbului nu este universal, deoarece limbile izolate (cum ar fi chineza) sunt lipsite de morfologie, deci verbele lor au morfeme, deci un verb exprimă numai ‘situația predicativă’ (*Aktionsart*), fără a putea specifica nici persoana, nici numărul, nici timpul. Pentru aceste limbi sistemul adverbialelor este unicul mijloc pentru a exprima temporalitatea enunțurilor. (Comrie 1985)

⁴ Observația că localizarea temporală conform calendarului este autonomă subliniază faptul că adverbiale ce conțin informații calendaristice nu au nevoie de informații suplimentare (nici de tip lingvistic nici de tip pragmatic) pentru localizarea temporală a situațiilor. După cum am arătat mai sus, pentru calendar există un interval zero, și anume anul față de care o anumită societate calculează cronologia, dar acest tip de informații sunt exterioare codului lingvistic și sunt independente de condițiile comunicării. Celelalte tipuri de localizări temporale sunt non-autonome, în sensul că necesită informații suplimentare, de tip lingvistic (pentru formele anaforice) sau de tip pragmatic, legate de cadrul specific al comunicării (pentru formele deictice).

În multe gramatici dedicate unor limbi romanice sau germanice, e drept mai puțin în cele românești, se fac liste de adverbiale deictice, opuse celor anaforice, mai ales când e vorba despre trecerea de la stilul direct la cel indirect:

(12) a. Paul ne-a spus: «- **Ieri**, când ne-ați **telefonat**, eram la concert. »

b. Paul ne spusese **în ajun** că (ei) erau la concert atunci când le-am telefonat.

[Propoziția din (a), ce reproduce cuvintele lui Paul, este în stil direct, perfectul compus exprimând o anterioritate față de t_0 . De aceea, ziua precedentă este desemnată de adverbul deictic ieri. În (b) aceeași informație este exprimată în stil indirect, sintagma în ajun desemnând un interval din trecut, fără raport cu t_0 , este, deci, un adverbial anaforic.]

Propunem o listă a principalelor adverbiale ce fac parte din cele două serii (deictice sau anaforice), subliniind că este vorba numai de folosirile cele mai frecvente:

deictic		anaforic		deictic		anaforic
acum	→	atunci		acum opt zile	→	8 zile mai devreme
în acest moment	→	în acel moment				
azi, astăzi	→	în acea zi		vara aceasta	→	vara aceea
ieri	→	în ajun		săptămâna aceasta	→	săptămâna aceea
alaltăieri	→	în ziua precedentă		în seara aceasta, diseară	→	în acea seară
măine	→	a doua zi		săptămâna trecută	→	săptămâna precedentă
poimăine	→	peste două zile		anul trecut	→	anul precedent
peste o lună	→	o lună mai târziu		adineaori	→	mai înainte
luna viitoare	→	luna următoare		peste două zile	→	două zile mai târziu

Tabelul 1

5.2.1. Adverbul *acum*

Adverbul *acum* este considerat ca unul dintre elementele fundamentale ale deixisului, a axei numită ‘eu – aici – acum’. Acest adverb desemnează, în folosirea sa fundamentală, «intervalul de timp determinat pragmatic, care conține momentul enunțării ME» (Levinson 1983).

(13) a. Aici e convocat comitetul macedo-andrinopolitan... trebuie să-i prindem pe toți... Dacă dăm **acum** alarma, stricăm tot! trebuie să-avem răbdare! (I. L. Caragiale, *Boris Sarafoff*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

b. KATIA: Trebuie să vă arăt poemele mele **acum**. IURI: **Acum, la ora trei dimineța?** KATIA: Măcar unul singur, Iuri Petrovski. (Matei Vișniec, *Istoria comunismului povestită pentru bolnavii mintali* 2001, p. 15)

[În aceste două fragmente de text acum înseamnă «cvasi în momentul în care vorbesc», intervalul desemnat fiind relativ scurt. În (b) adverbul este însoțit de o informație temporală ne-deictică și autonomă suplimentară la ora trei dimineța, ora la care se desfășoară convorbirea (relație cataforică).]

Alături de folosiri deictice simbolice, în anumite contexte adverbul *acum(a)* este un deictic ostensiv:

(14) a. Petru se șterse cu mâneca cămășii de sudori. Își încordă toate puterile și se ridică încă o dată în picioare. «- Lovește **acuma** Vâlva cu frâul peste bot!» zise Murgul. Petru făcu precum îi zise. (Ion Slavici, *Zâna Zorilor*, 1872, Wikisource)

b. «- Monica, uită-te la mine... Te rog să nu fii Melizandă!... **Acuma** uită-te-n oglindă. Uită-te, că nu-i rușine!» bătu ea din picior. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 2-3, pag. 60)

[În aceste fragmente, adverbul acum este parte a unui ‘gest vocal’, intensitatea vocii comunicând receptorului care este momentul desemnat de locutor pentru acțiunea de a lovi, sau în care să se privească în oglindă, și anume momentul în care este pronunțat cuvântul acum.]

Cu excepția situațiilor în care adverbul desemnează o perioadă relativ scurtă, care coincide în mare cu momentul vorbirii, ca în (13) și (14), adverbul *acum* are capacitatea de a exprima o perioadă mult mai lungă, cu condiția ca intervalul să includă momentul vorbirii:

(15) **Acum** lucrez la teza mea de doctorat.

[Elaborarea unei teze de doctorat durează de obicei mai mulți ani, deci în această propoziție adverbul acum desemnează o astfel de perioadă, relativ lungă.]

După cum a arătat Frédéric Nef, uneori adverbul *acum* (deictic sau anaforic) exprimă o opoziție între două intervale: într-un prim interval, predicția nu este încă realizată, realizarea ei are loc într-un al doilea interval (Nef 1979: 147, Jouve 1992).

- (16) Camera era aproape goală și Melania se interesă cu nevinovăție: «- Renovezi, draga mea?» «- Poți să-i spui cum îți place. După proces, mi-au confiscat tot. **Acum** încerc să mă dreg.» «- Și sunt încredințată că vei izbuti, draga mea. Ești o persoană atât de energică!.. » (Rodica Ojog-Brașoveanu, *Anonima de miercuri*, 1984, pag. 47)

[În aceste fraze *acum* + prezentul verbului sunt deictice, pentru că fac referință la o perioadă caracterizată prin eforturile vorbitoarei de a se reface, și care include momentul vorbirii, t_0 . Această perioadă este pusă în contrast cu perioada anterioară, aceea în care i-au fost confiscate bunurile.]

- (17) RICĂ: Când am aflat că șezi pe aci, te-am căutat la nemurire și m-am informat prin băiatul de la chereștergia lui cumnatu-tău cum stai cu familia ta. Am aflat că **acum** ești liberă, ți-am scris prima mea epistolă într-un moment de inspirațiune, ai primit-o, mi-ai răspuns să viu, și am venit. (I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*, 1879, Wikisource)..

[Adverbul *acum*, folosit deictic, subliniază o opoziție cu starea actuală, care cuprinde și momentul vorbirii, când Zița este o femeie divorțată, cu situația precedentă, când Zița era căsătorită cu Ghiță Țircădău.]

Ca și formele de prezent ale verbelor, adverbul *acum* poate să se refere la o perioadă din viitor, prezentată ca foarte apropiată de momentul vorbirii:

- (18) a. «- Aș zice că-i timpul să plec. Măine mă-ntorc și discutăm ...» «- Stai, fratele meu, **c-acum vine** actul cinci, cu întoarcerea. Când au dat grănicerii români peste Ilie și Fili. » (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 36)

- b. «- Mă duc, spuse Cristina», ridicându-se; «mă duc acum... » «- Nu pleca», i-am spus ridicându-mă ca o stavilă în fața ei, cu toate că ar fi trebuit să mă ridic în fața mea; «nu pleca! » «- Ba plec! **acuma** plec.» (Corneliu Leu, *Insulele*, 1982, pag. 126)

- c. «- Am vorbit cu el. Și mi-a promis că te va ajuta întotdeauna. Pentru că eu, **de-acum înainte**, am alte treburi.» Și a închis ochii și s-a dus. » (Olimpian Unghearea, *Clubul cocoșășilor*, 2000, vol. 1, pag. 25)

[Fragmentul (a) relatează o lectură a unei piese de teatru făcută de locutorul-autor, care anunță că urmează să citească actul cinci ai piesei de teatru pe care a scris-o. Adverbul *acum* desemnează aici intervalul viitor de timp în va citi această parte a textului. În (b), cu un verb perfectiv ca a pleca, adverbul *acum* desemnează faza pregătitoare a acțiunii, deci un moment anterior plecării propriu-zise. Sintagma din (c), de acum înainte, subliniază faptul că perioada de referință începe în momentul vorbirii și continuă în viitor.]

Dacă verbul/ verbele frazei sunt viitor sau la imperativ, *acum* își păstrează caracterul deictic, făcând referință la un timp care începe în t_0 și continuă în viitor:

- (19) a. Minerva îl măsură din creștet până în tălpi și respiră adânc: «- Și **acum**, înainte de a trece în baie, nu mai tremura Dobrescule, ți-o spun eu și pe asta, **am să-ți povestesc** cum am dedus că Pintilie a părăsit locuința de maximum jumătate de oră.» (Rodica Ojog-Brașoveanu, *Minerva se dezlănțuie*, 1974, pag. 14)

- b. «- Profira... Ascultă bine... **Adă-mi chiar acuma** un foarfece, un creion și o bucată de hârtie!» gesticulă Olguța cu degetul arătător, întovărășind substantivele cu câte o ciocăneală în masă. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 1, pag. 15)

- c. «- Dumneata ce faci aici? » «- Am avut ceva treabă; dar **acum merg la hotel**, vă conduc...» (Corneliu Leu, *Insulele*, 1982, pag. 74)

[Este evident că, în (a), locutorul, Minerva, își anunță povestirea ce va ocupa un interval temporal viitor care va începe în momentul vorbirii, marcat de adverbul *acum*. Exemplul (b) ilustrează situația în care *acum* însoțește un imperativ ce exprimă un ordin, un îndemn, o rugămintă adresată interlocutorului/ interlocutorilor care pot realiza acțiunea despre care se vorbește numai într-un interval de timp ulterior. În (c) locutorul anunță o acțiune viitoare (se duce la hotel) care va începe imediat după t_0 , momentul vorbirii.]

Ca și prezentul deictic al verbelor, adverbul *acum* are capacitatea de a desemna un interval anterior momentului vorbirii, descris ca foarte apropiat de acesta. Folosirea adverbului pentru a exprima un trecut deictic este mult mai frecventă în limba română decât folosirea pentru desemnarea unui viitor deictic.

- (20) a. ȘTEFAN: Dormii, ș-am să dorm, ș-am să dorm... Doamna? OANA: **Acum** ieși. Nu crez să-și fi scos haina... (Barbu Ștefănescu Delavrancea, *Apus de soare*, 1909, Wikisource)

- b. Ba, odată, la sfârșitul orei, când să iasă din clasa a IV-a, unul dintr-a VIII-a l-a întrebat, crezând că este elev: «- Bă, n-auzi, a ieșit profesorul ? » Iar Camil i-a răspuns amuzat: «- Chiar **acum** a ieșit!» (Grigore Băjenaru, *Bună dimineața băieți*, 1972, pag. 2)
- c. «- Tu știi că sunt o zvăpăiată și că am un talent grozav de a călca în străchini, de a intra în tot soiul de belele și încurcături idioate. Dar, repet: asta sunt! Iar tu m-ai înțeles și m-ai ajutat întotdeauna, **până acum**.» (Olimpia Ungherea, *Clubul cocoșăților*, 2000, vol. 1, pag. 25)

[*Cele două ocurențe ale verbului a ieși, însoțind în (a) un verb la perfectul simplu și în (b) la perfectul compus, se referă la o acțiune perfectivă, încheiată cu foarte puțin timp înainte de momentul vorbirii. În (c) adverbialul până acum subliniază că perioada desemnată, în care vorbitoarea a fost ajutată, a început cândva, în trecut, și s-a prelungit până în momentul vorbirii.*]

De multe ori adverbul *acum* apare însoțit de o specificare de interval temporal (*an, lună, săptămână, zi, oră, minut*, etc.), desemnându-se în felul acesta care este răstimpul ce separă predicția de momentul vorbirii:

- (21) a. «- Cum trec toate, nu-i așa?...» zise ea [Tincuța] tremurând. «Mă gândesc la drumul dumitale [al lui Mihai] pe lac... **de-acum cinci ani**.» (Duiliu Zamfirescu, *Tănase Scatiu*, 1895, pag. 21)
- b. Pupăza protestează, evident contrariată: «-Păi bine, Mamarițo, nu ți-am scris **acum o săptămână**?... » Madam Nachtigal se face că plouă. Ciudat. De cine se ascunde? (Vlad Mușatescu, *De-a puia gaia*, 1975, pag. 44)
- c. «- Ai mai spus ziaristilor povestea asta a dumitale? [...] Cui ai spus-o ultima dată?» «- Ultima dată?...» se gândi puțin și-și aminti de-a dreptul vesel. «Ultima dată, da: unei doamne blonde cu o echipă de televiziune. » [...] «- Demult, demult, demult s-a întâmplat asta?» Oare să-și fi dat seama de ce mă bâlbâiam? «- Păi, **acum vreo zece zile**. » (Corneliu Leu, *Insulele*, 1892, pag. 155)

[*Cele trei adverbiale (acum cinci ani, acum o săptămână, acum vreo zece zile) sunt toate deictice, raportându-se la momentul vorbirii.*]

Adverbul *acum* când desemnează momentul vorbirii poate servi drept reper pentru individualizarea atât a unui interval anterior cât și a unui interval posterior acestui moment, cu ajutorul unor prepoziții sau adverbe:

- (22) RICĂ: Am scăpat **până acum**! Sfinte Andrei, scapă-mă și de **acu încolo**: sunt încă june! (I. L. Caragiale. *O noapte furtunoasă*, 1879, Wikisource)

[*Rică Venturiano se raportează la momentul când vorbește și descrie o stare anterioară, de siguranță personală, începută în trecut, și speră ca această stare să continue și în viitor (de acu încolo).*]

Adverbul *acum* apare și în contexte non deictice, având un rol important în clarificarea cronologiei evenimentelor pentru că desemnează o perioadă ulterioară față de predicția precedentă (folosire anaforică):

- (23) a. [Liceanul] se numea Felix Sima și sosise cu o oră mai înainte în București, venind din Iași, unde fusese elev în clasa a VIII-a a Liceului Internat. Sfârșise liceul, trecând examenul de capacitate, și **acum** venea în București la tutorele său, Costache Giurgiuveanu. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. 1, pag. 10)
- b. Nu era ziuă în care atât popa, cât și preoteasa să nu fi mers măcar de zece ori la straturi, pentru ca să vadă dacă nu erau răsărite semințele [de ceapă, morcovi, fasole, barabule și curechi]. Mare a fost bucuria **într-o zi**. Popa s-a sculat mai de dimineață. «- Muiere, scoală!» «- Ce-i?» «- Au răsărit!» [...] «- Auzi tu, preoteasă», grăi **acum** popa. «Oare n-ar fi bine să sămănăm păpușoi pe lângă gard și împrejurul straturilor?» «- Ba bine, zău așa! Mie-mi place păpușoiul verde!» «- Și mie, mai ales copt pe jărat!» (Ion Slavici, *Popa Tanda*, 1874, Wikisource)
- c. Și, sărmanul urs, în loc să scoată pește, rămâne fără de coadă! Începe el **acum** a mornăi cumplit ș-a sări în sus de durere; și-nciudat pe vulpe că l-a amăgit, se duce s-o ucidă în bătaie. (Ion Creangă, *Ursul păcălit de vulpe*, 1880, Wikisource)

[*Rolul adverbului anaforic acum în aceste fragmente de text este acela de a situa în timp predicția pe care o însoțește: sosirea în București a personajului, în (a) într-o succesiune constituită din absolvirea Liceului Internat, trecerea examenului de capacitate, plecarea cu trenul din Iași și sosirea în capitală; antecedentul este timpul desemnat de predicatul nominal fusese_elev. În (b) adverbul stabilește ordinea episoadelor: după povestea semințelor de legume răsărite, urmează secvența discuției despre sămănarea porumbului. Antecedentul-reper este timpul desemnat de adverbialul într-o zi. În (c) acum se referă la momentul succesiv pierderii cozii.*]

Deseori adverbul *acum* anaforic exprimă un contrast între două situații predicative diferite, de cele mai multe ori statice:

(24) a. Tinerii, cum auziră, hotărâră să aleagă [în sfatul țării, în locul boierului Gheorgheș Pară] cu orice preț pe Gheorghe Neagu, feciorul bătrânului. [...] Alergară la dânsul. Tânărul Neagu nu se gândise niciodată la o așa cinste; **acum**, dacă întâmplarea i-o aducea, adică la ce n-ar fi primit? (Emil Gârleanu, *Boierul Iorgu Buhtea*, în volumul *Bătrânii*, 1905, Wikisource)

b. Rămase pe gânduri. Își aprinsese ȋigara și se așeză pe scaun în fața profesorului. Tăcură amândoi. «- Splendidă noapte!» spuse târziu d-l Nazarie, ridicând fruntea spre balcon. Din întunerec se desprindeau **acum** contururi mari, încă nesigure, de arbori. (Mircea Eliade, *Domnișoara Cristina*, 1936, pag. 6)

[*Adverbul acum, care în aceste exemple este anaforic, stabilește un contrast: în (a) între perioada în care tânărul Neagu nu se gândise să candideze și momentul în care, în urma propunerilor făcute de un grup de tineri, decide să încerce; în (b) între perioada în care arborii nu se vedeau ca niște contururi și perioada în care se văd așa.*]

Și în cazul în care este folosit anaforic, adverbul *acum* își păstrează capacitatea de a desemna un interval anterior, care însă nu se mai raportează la momentul vorbirii, ci la timpul narațiunii, adică la intervalul în care textul localizează temporal situația predicativă:

(25) «- Ta-taa, zise, mergem la cișmar [= cizmar, cuvânt pronunțat greșit de un copil mic]?» [...] «- Mergem, tată, zisei. Bine că mi-ai adus aminte!» Asta [declarația Silviei că dorește să meargă la cizmar] se întâmplase **acum câteva zile**, dar nu observasem, că i-ar fi plăcut mica dugheană a “cișmarului”. (Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, 1975-1980, vol. 2, pag. 93)

b. Neferura se minună de bogățiile ce le văzu acolo, dar și mai mult de primirea ce i-o făcu Isit. Parc-ar fi fost două surori, așa o îmbrățișă și o cinsti. Era drăgălașă ca și **acum șase ani**, dar în ochii albaștri plângea o taină chinuitoare. (Liviu Rebreanu, *Adam și Eva*, 1924, pag. 86)

[*Adverbialele acum câteva zile și acum șase ani desemnează intervale temporale anterioare momentului de localizare temporală. În (a), vizita anterioară a tatălui, când fetița și-a exprimat dorința de a merge la cizmar, precedă cu șase zile momentul întâlnirii între tată și fiică pe care naratorul o relatează. În (b) între Neferura și Isit au avut loc două întâlniri, prima cu șase ani înainte cele pe care autorul o relatează în acest fragment de text.*]

Adverbul *acum* este uneori folosit non-deictic și non-anaforic, în diferite expresii fixe sau ca marcator discursiv:⁵

(26) a. «- Ei, zâmbi cu plăcere brutarul, când îl văzu, mai trecuși pe la mine? » «- Da », răspunse pungașul cu cea mai cinstită gură ce se putea închipui, «mă și sfiesc să-ți spun, mi-ar trebui vreo patru jimble, și nu știu cum naiba se face că iarăși nu mai am nici un ban la mine... că mai făcui câteva târguiești..» «- Asta-i **acuma!**» zise brutarul. «Ține colea jimblele, neiculiță, și du-te sănătos! Cum mi-ai adus dumneata ăi cinci bani, ai să-mi aduci și banii pe jimble, că doar se vede că ești om de cuvânt.» (Grigore Băjenaru, *Cișmigi*, 1942, p. 19)

b. Mai făcuserăm vreo două repetiții în clasă, când Todor Avram ne anunță că viitoarea repetiție va avea loc la Cancelaria profesorilor, în recreația mare dintre ora a doua și a treia, pentru că voiau să-și dea seama toți de interpretarea noastră și să ne facă eventuale observații. «- Alta **acum!**» comentam noi, nu fără puțină emoție. «Ce le-a venit să ne ducă-n Cancelarie? Atâția balauri cu ochelari la un loc, mamă, mamă... să nu ne-ncurcăm cumva!» (Grigore Băjenaru, *Cișmigi*, 1942, p. 45)

c. «- Nu se zice mecat, ci catihet, tată », răspunse Ioan rușinat. «-Na, na, na, măria-ta! parcă **astă grijă am eu acum!**... vorba ceea: Nu-i Tanda, și-i Manda; nu-i tei-belei, ci-i belei-tei... de curmei. » (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, 1879, Wikisource)

d. «- Cum-cum, bine c-ai terminat-o! **Și acum**, pe viitor, te rog, Noica Dan, când mai ai de spus ceva, să ridici mâna frumos!» (Grigore Băjenaru, *Bună dimineața, băieți*, 1972, pag. 29)

[*În aceste trei fragmente adverbul acum face parte din niște expresii fixe: în (a) asta-i acuma este sinonimă cu ‘e un lucru fără importanță’, ‘nu contează’; alta acum din (b) exprimă exasperarea în fața unei situații noi, neașteptate și percepută ca inutilă și negativă; expresia din (c) astă / altă grijă am eu acum înseamnă ‘nu îmi pasă’, ‘nu mă interesează’. În (d) expresia și acum semnalizează faptul că locutorul schimbă subiectul discuției.*]

(27) a. Măria-Ta! Eu, Vasile Todoran, de douăzeci și cinci de ani preoțesc tot acolo unde m-a pus măria-ta. Pasămite așa e voia Celui-de-Sus. **Acum**, eu am avut un fecior, pe care l-am purtat cinci ani la școală. Dar ăla a murit. Dac-a

⁵ Marcatorii discursivi, numiți și ‘marcatori pragmatici’ sunt elemente lingvistice care exprimă intențiile comunicative ale locutorilor față de discurs (v. Fraser 1996: 390). De exemplu în *vezi, uite așa nu mă lasă niciodată să vorbesc* imperativul *vezi* este un marcator discursiv care introduce o explicație legată de context (Andersen 2007: 13). În propoziția *gata, să mai vorbim și despre altceva* adverbul *gata* exprimă intenția locutorului de a schimba subiectul discuției (v. Costăchescu 2014).

- murit, s-a hodini, măria-ta. Dumnezeu să-l ierte! **Acum**, măria ta, vei ști c-a fost mare secetă în anul acesta, și am trei vițișoare și nici un car de fân. (Ion Agârbiceanu, *Popa Vasile*, în volumul *Fefelega*, 1908 p. 19)
- b. Atunci cucoșul înghite cu lăcomie toți banii și lasă toate lăzile pustii. Apoi iese și de-acolo, el știe cum și pe unde, se duce la fereastra boierului și iar începe: «- Cucurigu! boieri mari, Dați punguța cu doi bani!» **Acum**, după toate cele întâmplate, boierul, văzând că n-are ce-i mai face, i-azvârle punguța. (Ion Creangă, *Punguța cu doi bani*, 1875, Wikisource)
- c. «- Starăți liniștiți!» striga maestrul Poroambă. «Asta-i mișcarea. Că-mi stricați tot planul. **Acuma**, să vină domnișoara Milica, să vadă dacă mai trăiește grasul...» (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 85)
- [Acele fragmente de text ilustrează câteva dintre folosirile lui acum ca marcator discursiv. Textul din (a) este un fragment de scrisoare, în care cel ce scrie semnalează prin folosirea lui acum schimbarea temei discursului său; în (b) adverbul introduce o consecință, fiind echivalentul lui 'prin urmare' 'în consecință', 'deci'; în (c), acum urmat de o pauză (semnalată în scris prin virgulă) este folosit pentru că locutorul dorește să-și ia un timp de gândire pentru formularea mesajului ce urmează.]

5.2.2. Adverbul *atunci*

Adverbul *acum* este folosit și pentru definirea unui alt adverb temporal, *atunci* al cărui sens fundamental este «nu acum» sau «în acel moment», sintagme care se pot referi atât la un timp trecut cât și la un timp viitor.

În opoziție cu *acum* care denotă simultaneitate cu momentul vorbirii, *atunci* se referă la un interval anterior/ posterior față de t_0 .

- (28) a. Cât de ușor se puteau citi acestea toate pe fața lui! **Acum** le reconstitui din fragmente, se-nțelege! Dar cât aș fi dat să știu **atunci** că voi avea nevoie de fiece amănunt, de fiece nuanță în acea gamă de expresii ce se succedau pe fața lui ca imaginile pe un ecran! (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*, 1966, pag. 174)
- b. «- Soțul dumitale nu e membru de partid!» «- Nu.» «- De ce?» «- A vrut să fie», am mințit eu imediat, «dar **tocmai atunci**, știți, s-au închis porțile și au început verificările.» (Marin Preda *Cel mai iubit dintre pământeni*, 1975-1980, vol. 2, pag. 19)
- c. «- Să știi că formalitățile [de recunoaștere a paternității] sunt foarte simple: o declarație din partea mea la notariatul din sectorul tău și-atâta tot. M-am interesat.» «- De ce-ți trebuie actul ăsta?» «- Vreau să mă lași s-o iau în vacanță la Cluj, s-o vadă și mama, să se joace cu băieții. Să știe toată lumea că-i a noastră. Iar **pân-atunci**, te rog... să nu te superi, dar trebuie să-ți dau pensie pentru ea.» (Ileana Vulpescu *Arta conversației*, 1982, pag. 32)
- [Fragmentele de mai sus ilustrează folosiri deictice ale adverbului *atunci*, în (a) și (b) marcând anterioritatea, în (c) – posterioritatea față de t_0 : în (a) avem opoziția între *acum* deictic și *atunci*, ce se referă la o perioadă ce o precedă timpul localizării deictice; în (b) adverbul *acum* nu apare, dar contextul (verbele la perfectul compus care exprimă anterioritate față de momentul vorbirii) arată că este vorba despre un interval anterior momentului în care vorbesc cele două personaje. În (c) intervalul desemnat este posterior față de momentul dialogului dintre Sabina și Pavel, pensia alimentară oferită urmând a fi plătită în viitor, dacă Sabina o acceptă.]

În sintagmele adverbiale temporale ce îl conțin, adverbul *atunci* se poate raporta la un deictic ce se situează în trecut sau în viitor față de momentul vorbirii:

- (29) a. «- Știi», suspina mama, «e fratele meu mai mare, are șaptezeci și doi de ani, adică nu, stai, e cu șaptesprezece ani mai în vârstă, vasăzică are șaptezeci și unu de ani, în septembrie...». Plânge. «Da, în septembrie... A plecat în treizeci și șase...». Plânge. «S-a supărat și a plecat... și **de atunci** nu ne-am mai văzut.» (Aureliu Busuioc, *Unchiul din Paris*, 1966, pag. 2)
- b. «- Las-o pe Ioana», am brădat eu, «ce-i cu Ceaușescu?» «- Sst, crapă nemernicul, nu mai are mult, pe 29 noiembrie e gata!» «- Ce vorbești? Pe 29 noiembrie? Păi, nici trei săptămâni nu sunt **până atunci**!» (Radu Sergiu Ruba, *Trompa*, 2002, pag. 30)
- c. În septembrie 1999 [Anda Moculescu] vizitează Parisul și muzeele lui. Se întoarce la literatură după o pauză de șapte ani **atunci când** internetul îi dezvăluie o lume în care distanțele geografice nu mai contează (*Prezentare scriitoarei Anda Moculescu*, în *Antologia LiterNet*, 2002, vol. 4, pag. 40)
- [Sintagma de *atunci* marchează punctul de reper începând cu care se calculează un anumit interval, deci momentul său inițial; de exemplu în (a) prin sintagma de *atunci* locutoarea spune că nu și-a mai văzut fratele începând cu anul 1936; adverbialul *până atunci* în (b) desemnează limita finală a unui interval, momentul final al unui perioadă care începe în momentul vorbirii și se va termina peste trei săptămâni; în (c) apare o altă construcție frecvent folosită atunci când, care introduce o subordonată temporală care exprimă o predicție simultană cu sfârșitul intervalului de șapte ani.]

De cele mai multe ori *atunci* este anaforic față de un interval de referință non deictic, desemnând un interval simultan sau diferit (anterior sau posterior) față de antecedent:

- (30) a. «- Tată, mie să-mi iei o pușcă! Să-mi iei un tambur-major! Cumpără-mi o cutie cu soldați... » Și **peste trei zile**, jucăriile ajungeau felfelită: de pușcă rămânea numai țeava, tamburul ajungea fără căciulă, soldații fără nasuri. **Atunci** începea devastarea geamurilor vecine, tinichelele de coada lui Samurache.... (Anton Bacalbașa, *Cine e Moș Teacă?*, în volumul *Moș Teacă*, 1893, Wikisource)
- b. Vara, curg apele de pe mine, de parcă aș fi un izvor termal; iarna, nici **atunci** nu-i mai bine. Bat cuie (și bat și la mașină, bineînțeles) înfodolit în câte trei, patru pleduri. (Vlad Mușatescu, *De-a puia gaia*, 1975, pag. 6)
- c. Dar aceasta sau mă rog, acesta [dl. Grobei] e, se pare, unica ei salvare! Acum, cât mai repede, fără, bineînțeles, să se dea impresia panicii, a naufragiului! Cu calm, iată, nu-i așa, anul acesta, spre sfârșitul anului, **la toamnă logodna**, când fierbe mustul [...] și-apoi, încetișor, **spre iarnă, la Crăciun, după Anul nou imediat**, încetișor, fără prea mare vâlvă, omul era foarte bine ales ! Nu l-a ales chiar ea?! De ce-i revolta asta, ce-i răsfățul ăsta, cum spusese și mămica?! Evident, dacă **până atunci** apare altceva, nu-i așa, dacă **până atunci**... dar ce, ce să mai apară, pentru Dumnezeu Sfântul?! De unde să mai apară?! (Nicolae Breban, *Bunavestire*, 1977, pag. 106)

[Exemplele (a) și (b) ilustrează simultaneitatea: perioada desemnată de atunci reia anaforic adverbialul peste trei zile (în a), sau adverbul iarna în (b). În (c) adverbul desemnează un interval posterior, un moment ce implică o succesiune de intervale în care e posibil să aibă loc logodna (la toamnă) și apoi căsătoria (spre iarnă, la Crăciun, după Anul nou imediat).]

Uneori adverbul *atunci* apare înaintea adverbialului cu care este coreferențial, fiind, deci, cataforic:

- (31) a. «- Ț-ai mai făcut rând de un pachet?» «- Măi, că încă am două găini care ouă. Țtii, ceea galbenă, cu creastă de cocoș, și cea pestriță, care ne-a stricat **atunci, la Paști**, o fereastră.» (Ion Agârbiceanu, *Cula Mereuț*, în volumul *Fefelega*, 1901, pag. 27)
- b. - Stalinismul lui Dej era **acum, după moartea lui Stalin**, la fel de mare ca pe vremea când acesta trăia. (Victor Loghin, *Pastorul Iehovist*, 2002, pag. 61)

[În frazele de mai sus, adverbul atunci apare înaintea adverbialului cu care este coreferențial, la Paști sau după moartea lui Stalin.]

Adverbul *atunci* poate exprima, deci, relații temporale complexe, de simultaneitate sau non simultaneitate cu momentul-reper, fiind, deci, sinonim cu sintagme de tipul *în acest/ acel moment; în acest/ acel timp*, etc.

- (32) a. Cea dintâi urdă, primăvara, și cel din caș Mereuț trăbă să le facă; el trăbă să potrivească laptele din fierț, să arate cât cheag trăbă pus ca brânza să iese potrivită pe întreg anul. Ceilalți păcurari stau **atunci** pe de lături și privesc țintă la toate apucăturile bătrânului. (Ion Agârbiceanu, *Cula Mereuț*, în volumul *Fefelega*, 1908, pag. 23 - 24)
- b. De altfel, în tot cursul liceului, nu mi s-a spus niciodată și Popescu, decât în catalog; atât profesorii, cât și colegii, îmi spuneau scurt: Băjenaru. Totuși, mai târziu, asta nu m-a scăpat de o faimoasă ascultare la Matematici, când profesorul, plictisit de atâtea omonime, a strigat în cele din urmă: «- Ia să poftească toți Popeștii la lecție!» Și **atunci**, din diferite părți ale clasei începură să se ridice o sumedenie de băieți, toți deodată, de n-ai fi zis că ies la lecție, ci că a sunat și vor să iasă în recreație! (Grigore Băjenaru, *Cîșmigi*, 1942, pag. 5)
- c. Felix se ridică să plece, și **atunci** își aduse aminte de romanul lui Stendhal, pe care-l lăsase în colțul mesei. I-l întinse lui Titi, întrebându-l dacă l-a citit. Acesta negă cu capul, luând cartea ca pe un album de preț și răsfoind-o atent cu degetele ușor apropiate de muchia filelor. Privea mai cu seamă desenele. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. I, pag. 33)

[Acele exemple pun în evidență două folosiri anaforice ale lui atunci: în (a) adverbul desemnează simultaneitatea acțiunii de a privi a păcurarilor cu succesiunea de evenimente a potrivește laptele și a pune cheag făcute de personajul Cula Mereuț; este vorba de verbe non telice (exprimate de a sta, și a privi) care, temporal, sunt simultane cu o succesiune de predicatii telice; în (b) atunci este implicat tot într-o succesiune de predicatii: mai întâi profesorul invită la lecție pe toți elevii cu numele Popescu, apoi acest grup de persoane iese la lecție. Frazele din (c) constituie și ele o secvență în succesiune: a se ridica → a-și aduce aminte → a întinde romanul → a întreba → a nega → a lua cartea → a răsfoi. Adverbul atunci determină a doua predicatie a secvenței.]

Adverbul *atunci* poate avea o semnificație pur temporală, situație când este substituibil de adverbiale ca *în acel moment/ perioadă/ ceas*, etc. Substituția nu este posibilă dacă adverbul exprimă ideea de consecință, când poate fi înlocuit cu conjuncțiile consecutive, simple sau compuse (*deci, în consecință, prin urmare*, etc.):

- (33) a. LACHE: Uite, vezi, ăsta e cusurul tău - ești indiscret. Înțelege românește că nu ți-l spui. Eu am toate defectele câte poțfești; da trebuie să mărturisești toți că am și eu o calitate - eu sunt discret... nu-mi place să umblu cu plosca. MACHE: **Atunci/ deci/ în consecință/ *în acel moment** dă-mi voie să-ți spun că nu-mi ești amic cum te credeam. (după I. L. Caragiale, *Amici*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- b. Conu Dinu veni la dânsa [la coana Diamandula], vesel, și o întrebă tare, ca să-l audă: «- Ești mulțumită?» «- Tare mulțumită, mamă. » «- Ei, **atunci/ deci/ în consecință/ *în acel moment** fă-te bine și scoală-te, să ieși la plimbare cu el [cu fiul ei, Matei]». (după Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară*, 1894, Wikisource)
- c. Gerul apăsa. Aglaia aprindea focul într-o sobă de tuci, înnegrită de funingine, și bordeiul lor se încălzea. **Atunci/ în acel moment/ *deci/ *în consecință** îi plăcea bărbatului să-și aprindă o lulea îndesată cu tutun negru, iute și să deschidă gura. (după Eugen Barbu, *Groapa*, 1957, pag. 10)
- [Acele exemple arată că sensul consecutiv și cel temporal al adverbului atunci se exclud, după cum se vede din (a) și (b) unde atunci are sens consecutiv (echivalent cu deci și în consecință, dar excluzând în acel moment) spre deosebire de (c), unde sensul temporal îl exclude pe cel consecutiv (în timp ce poate apărea, dar deci, în consecință sunt excluse).]

În română, adverbul *atunci* funcționează deseori ca anaforă discursivă, adică preia informația precedentă, conținută într-o frază precedentă sau într-un fragment de text anterior, care are un sens concluziv ce ar putea fi parafrizat ca ‘în această situație’, ‘dacă aceasta este situație’ sau ‘deoarece aceasta este situația’:

- (34) a. «- [...] te afli aici sub observație și în stare de arest preventiv [...]» «- Nu știam asta... Mi se spusese că... A, va să zică arestat totuși?... În sfârșit, credeam că... **Atunci** gardianul care se află în camera mea?... » «- Da, e agent polițienesc» aprobă medicul dând și din cap. (Liviu Rebreanu, *Ciuleandra*, 1927, p. 10-11, Wikisource)
- b. «- Mă Niculae!» strigă Moromete deznădăjduit, «tu crezi că eu nu vreau?! Măine, domnule, mă duc la sfat și îi trec și casa și locul pe numele ei inclusiv! Dar crezi tu că asta e?» «- Asta e!» afirmă Niculae fără înconjur. «Fă tu chestia asta și ai să vezi că asta e.» «- Păi **atunci**», zise Moromete oprindu-se și dându-și pălăria pe ceafă, «ce mai căutăm acolo, hai încoace spre sfat să facem actul.» (Marin Preda, *Moromeții*, vol. II, 1967, pag. 173)
- c. «- Aș vrea să stau de vorbă cu tovarășul Dihalică... » «- De ce?» se arată interesat bondocul. «- În privința anunțului din „România Liberă”! » «- Aha! **Atunci**, eu mi-s Dihalică, și Bizeț. » (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 32)
- [În a ceste exemple atunci are un sens concluziv: în (a) Puiu Faranga își dă seama că persoana care stătea permanent în anticamera salonului său de spital nu era un infirmier ci un agent de poliție, a cărui prezență se explică prin faptul că era arestat; în (b), dorința de întocmire a unui act de proprietate pe numele soției lui Moromete este determinată de convingerea că acest fapt ar duce la stingerea conflictului din familie; în (c) locutorul își spune numele fiindcă a aflat de ce este căutat de interlocutor.]

În afara folosirilor anaforice, adverbul *atunci* este folosit și enunțiativ, ca marcator discursiv, exprimând acordul, cererea permisiunii de a face ceva, păstrând de obicei o nuanță consecutiv-concluzivă. În aceste situații, adverbul *atunci* nu este nici deictic, nici anaforic.

- (35) a. «- Ia mai dă-o dracului de *Ciuleandă*!» zise Puiu apărând în pervazul ușii într-un halat cafeniu cu șireturi; fața îi era obosită, blândă și surâzătoare. Leahu se sculă îndată bucuros: «- Prea bine ziceți, boierule. **Atunci** eu m-aș duce să vedem de masă până una-alta?» (Liviu Rebreanu, *Ciuleandra*, 1927, pag. 133)
- b. «- Iată, fata dragă, filozofia, explicată, atât cât s-a putut, ca s-o înțeleagă și o proastă mică, așa ca tine...» S-a întăritat ca o pisica în culcușul de olanda alba. «- Iar începi?» «- Ei, **atunci**, poftim, retractez: o proasta mare.» (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste*, 1930, pag. 46)
- c. «- Tu trebuie să ții cu mine.» «- De ce?» «- Fiindcă tu ești prietena mea. » «- Sigur...» «- **Atunci**, mi-ai făgăduit?» «- Da, Olguța», oftă Monica. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. I, pag. 26)
- [În (a) prin atunci locutorul cere acordul interlocutorului privind intenția lui de a aduce pacientului internat mâncarea; în (b) atunci exprimă un acord ironic cu vorbele interlocutorului, fiind sinonim cu ‘bine’, ‘de acord’; în (c) adverbul este folosit pentru dezambiguizare: Olguța vrea să știe dacă acel sigur pronunțat de Monica este o promisiune de a fi de partea Olguței în ‘conflictele’ cu fratele ei, Dănuț.]

În alte situații, adverbul *atunci* joacă un alt rol discursiv, de multe ori locutorul îl folosește pentru a-și invita interlocutorul să-și continue discursul:

- (36) a. «- Disconto-Gesellschaft! Ai auzit dumneata de Disconto-Gesellschaft?» «-Nu! tot american e?» «- Nu» zic eu «e neamț.» «- Ei și, ce treabă are neamțul să se amestece?» «- Știu eu?» «- **Și atunci?** » «- Atunci americanul a înțeles cum merge șiretenia, și, se zice, a propus neamțului... să-l ia tovarăș la parte... » (I. L. Caragiale, *Politică înaltă*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

b. «- De unde știi tu? » întrebă Maria. «L-ai urmărit în permanență? Dacă a mai intrat fără să-l vezi? sau dacă a intrat celălalt paznic?» «- Dacă vă spun eu! Nu i-am scăpat nici o clipă din ochi.» «- **Atunci?**» se înfioră Ioana. «- La un moment dat a intrat directorul în muzeu», continuă Tic. «- A intrat pe ușa de la ieșire și a ieșit tot pe acolo.» (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 3, 1960, pag. 27)

c. «- Domnule doctor, vă admir profesional atât de mult... că până la urmă cred că s-aș fi făcut ca majoritatea femeilor: m-aș îndrăgosti de șeful meu direct. » «- **Și atunci?**». În glasul lui Staicu era o nerăbdare plină de speranță. «**Și atunci**, de ce nu?» «- Fiindcă vă e prea dragă puterea.» (Ileana Vulpescu, *Arta conversației*, 1982, pag. 92)

[În exemplele (a) și (b) atunci, precedat sau nu de conjuncția și exprimă interesul locutorului pentru tema discuției și dorința ca interlocutorul să continue să-i dea alte informații; în (c) prima ocurență a expresiei și atunci este de tip discursiv, cea de a doua de tip deductiv.]

În asocierea cu adverbiale ca *acum*, *astăzi*, *în prezent*, *în ziua de azi*, adverbul *atunci* exprimă o opoziție între situații sau acțiuni ce s-au manifestat în intervale temporale diferite:

(37) a. Antractele erau lungi, și lumea se vizita din lojă-n lojă, își întorcea vizitele, cornetele cu bomboane și tăvile cu înghețate apăreau, și gurile mâncând lucruri dulci își spuneau poate vorbe amare cu cel mai grațios surâs. Așa mergea lumea **pe atunci** la teatru, nu ca **astăzi**. (Dimitrie Anghel, *De vorbă cu un afiș*, în volumul *Fantome* 1911, Wikisource)

b. «- Stănică», declară solemn Olimpia, «nu-și poate lua sarcina unei familii fără să aibă capital, ceva, cât de cât.» «- Ce e al vostru e pus deoparte», făgădui Aglae. Olimpia strâmbă din nas: «- **Până atunci** trebuie să trăim, avem greutăți. Stănică aleargă toată ziua, săracul, azi nu prea merge avocatura. I-a promis cineva o slujbă, dar **până acum**...» (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. I, pag. 45-46)

[În (a) autorul pune în opoziție modul în care se mergea la teatru în trecut și în prezent; în (b) Olimpia cu adverbialul până atunci se referă la momentul în care va primi moștenirea ce i se cuvine de la părinți; adverbialul până acum desemnează deictic un moment din trecut, anterior formulării mesajului de către Olimpia, când cineva a făcut promisiunea de a obține pentru Stănică o slujbă (promisiune încă neîndeplinită la t_0).]

Având în vedere natura fundamental anaforică a adverbului *atunci*, s-a considerat mult timp că nu poate fi folosit deictic. Există puține excepții, ca exemplul dat de Nunberg (1978) pentru o folosire deictică ostensivă:

(38) [Locutorul spune, în timp ce arată cu un gest un automobil Chevrolet din 1962]:

«- Eram foarte tânăr, pe atunci.»

[Adverbul atunci poate fi considerat anaforic pentru că înseamnă 'în 1962', când mașina a fost fabricată, dar această sintagmă nu apare explicit; în același timp locutorul pare să se refere la anul de fabricație al mașinii prin intermediul unui gest, ceea ce pare a fi o folosire deictică ostensivă.]

Caracterul deictic al exemplului lui Nunberg este destul de complex și chiar discutabil, deoarece locutorul indică cu gestul său nu un interval temporal ci un obiect legat de perioada despre care se vorbește. Am putea accepta caracterul deictic al acestei propoziții numai dacă am introduce, urmându-l pe Georges Kleiber (2001), alături de anafora asociativă și categoria deicticelor asociative.

5.2.3. Adverbiale deictice de măsurare a timpului

Pentru anumite expresii adverbiale, se constată o interacțiune a deicticelor temporale cu expresiile de măsurare a timpului, cum ar fi adverbele *astăzi*, *ieri*, *mâine*. Acești termeni implică o împărțire a timpului în intervale diurne, o împărțire care există în toate calendarele deoarece corespunde alternării naturale a întunericului și luminii în cursul a 24 de ore. Aceste adverbe au definițiile următoare:

- *astăzi (azi)* = «intervalul diurn care include t_0 , momentul enunțării»;
- *ieri* = «intervalul diurn care precedă intervalul diurn ce include momentul enunțării t_0 »;
- *mâine* = «intervalul diurn care urmează intervalului diurn ce include momentul enunțării t_0 ».

(Levinson 1983)

Charles Fillmore (1975) a arătat că aceste adverbe au două tipuri de referenți: pot să se refere la întreaga perioadă, ca în (39a), sau la o parte (un sub-interval) a acestui interval, ca în (39b):

(39) a. **Aastăzi** este miercuri

b. **Ieri** Victor a întâlnit-o pe Ana pe stradă.

[Aceste propoziții ilustrează sensul deictic fundamental al celor două adverbe: *astăzi* desemnează intervalul de 24 de ore ce conține momentul vorbirii, iar adverbul *ieri* din (b) indică cele 24 de ore ce precedă ziua când locutorul

vorbește. Diferența constă în faptul că proprietatea de a fi miercuri din (a) ocupă întregul interval de 24 de ore individualizat de adverb, în timp ce predicția telică a_o_întâlni_pe_Ana ocupă numai un sub-interval al zilei desemnate de adverbul ieri.]

De obicei, adverbul *astăzi* desemnează ziua în care mesajul este pronunțat, perioadă considerată în întregime sau parțial, dar poate indica și o perioadă mult mai lungă, având semnificație ‘actual(mente)’, ‘în prezent’:

- (40) a. «- Dumnezeu v-a dăruit cu minte, ca să ne povățuiți și pe noi, prostimea...» «- Ba nu, oameni buni; s-a trecut vremea aceea, pe când numai boierii făceau totul în țara aceasta și-o storceau după plac. **Astăzi** toți, de la vlădică până la opincă, trebuie să luăm parte la nevoile și la fericirea țării. Muncă și câștig, datorii și drepturi, pentru toți deopotrivă.» (Ion Creangă, *Moș Ion Roată și Unirea*, 1880, Wikisource)
- b. «- Cavoul tușei e foarte frumos, punem o inscripție frumoasă. Nimeni nu mai bagă **azi** bani în zădărnicii de astea. Se vinde via lui Ionescu de lângă noi, crâmpeliul de la deal. Zi și dumneata, nu-i mai bună viața-de-vie decât mormântul?» (George Călinescu, *Bietul Ioanide*, , 1953, vol. I, pag. 196)
- c. «- Sunt și alte lucruri esențiale pentru un tânăr, continuă Alexandru. Sunt lucruri care îl privesc mai direct decât dragostea. Majoritatea oamenilor **de astăzi** sunt umiliți de societate, sunt anihilați de evenimente. » (Mircea Eliade, *Huliganii*, 1935, pag. 38)

[În aceste exemple, adverbul astăzi/ azi desemnează epoca contemporană locutorului, fiind sinonim cu ‘în prezent’, ‘în perioada actuală’ ‘în această epocă’, etc.]

Adverbele *ieri* și *măine* se folosesc în mod similar, referind la intervalul diurn care precedă, respectiv urmează ziua în care locutorul vorbește:

- (41) a. «- A venit **ieri** pe la mine [Tănase Scatiu]», urmă conu Dinu; «a fost de o îndrăzneală rară, și eu, Dinu Murguleț, care am văzut pe tată-său slugă la noi, bătut cu opritorile la scară, n-am putut nici cel puțin să-l dau afară!» (Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară*, 1894, Wikisource)
- b. Azi e marți. Marți seara. Și nici **ieri**, toată ziua, nu l-a văzut nimeni. Nici la Senat, nici la partid. (Olimpia Ungherea, *Clubul cocoșăților*, 2000, vol. I, pag. 70)
- c. Atunci am început să mă tem să mai ies. Nici asta nu m-a ajutat. În fiecare seară venea acasă la mine un îmblânzitor. Suna la ușă, iar când deschideam se uita ironic la mine și-mi spunea doar atât: «- **Măine** va fi timp frumos ». (Octavian Paler, *Viața pe un peron*, 1981, pag. 19)

[În aceste exemple adverbele evidențiate desemnează intervale de 24 de ore: în (a) și (b) acestea precedă momentul vorbirii, în (c) îi urmează.]

Limba română are posibilitatea de a desemna deictic alte două intervale diurne, situate la 48 de ore de ziua în care locutorul își formulează mesajul - *alaltăieri* și *poimăine*, care și ele sunt folosite frecvent deictic:

- (42) a. «- Dacă doctorul s-a crezut obligat să vie la înmormântare, înseamnă că și-a dă seama cu cine are de-a face ...» «- Probabil», murmură Puiu cu o tresărire. «- Și totuși te vād parcă mai trist ca **alaltăieri**, insistă bătrânul. Ai vreo nemulțumire specială? Îți lipsește ceva?» (Liviu Rebreanu, *Ciuleandra*, 1927, pag. 83)
- b. «- Părerea mea e să insisti. Am convingerea că până la urmă vei reuși să găsești ceva.» Cristescu clătină sceptic din cap. «- Mă voi duce și măine, și **poimăine**, dacă vreți să mă însoțiți sunteți invitatul meu, deși nu vād rațiunea pentru care ne-am sparge amândoi capetele când bucuria asta pot s-o am numai eu.» (Rodica Ojog-Brașoveanu, *320 pisici negre*, 1973, pag. 108)

[În aceste exemple adverbele alaltăieri în (a) și poimăine în (b) sunt folosite deictic pentru a desemna intervale de timp ce precedă cu două zile sau urmează după două zile ziua ce include momentul vorbirii.]

Ca în cazul lui *astăzi*, adverbele *ieri*, *alaltăieri*, *măine* și *poimăine* pot desemna perioade mai lungi de timp, situate în trecut sau în viitor, dar prezentate ca apropiate de momentul vorbirii:

- (43) a. Bine trebuie să-l fi picnit de ți-a dat mâna! De unde până **ieri-alaltăieri** te stingea în amenzi, astăzi stă la taclale cu d-ta și-ți strânge mâna! (Liviu Rebreanu, *Ocroitorul*, 1912)
- b. «- La ce te gândești, Alice?» «- La nimic... Îmbătrânim... Copiii cresc mari...» «- Da...» «- Ca **măine-poimăine** casa rămâne goală... noi mai bătrâni...» (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923- 1927, vol. I, pag 41)
- c. Tânărul se uita la unchiu-său nedumerit. «- Tu poate nu mă-nțelegi.» Matei mișcă din umeri. Bătrânul păru a se gândi un moment. «- E mai bine să-ți spui. Eu sunt bătrân și poate **măine** mor. Tu rămâi părintele fetei mele. Eu am luat bani cu dobândă de la Scatiu. Îi sunt dator trei mii de galbeni, pe care nu i-am putut plăti la timp.» (Duiliu Zamfirescu, *Viața la țară*, 1894, Wikisource)

[În (a) *adverbul compus ieri-astăăzi se referă la un trecut recent, iar mâine(-poimâine) în (b) și (c) la un viitor prezentat ca apropiat.*]

O serie de adverbe cum ar fi *dimineața, amiază, după-amiază, seara, noaptea* desemnează sub-intervale ale zilei (singure sau în combinație cu adverbele *azi, ieri, mâine, poimâine*):

- (44) a. **După-amiază** însă, s-au întors și ofițerii, pe rând: unul era teafăr, iar celalt a căzut numaidecât într-o criză de nervi, în care i se părea că-și vede camaradul omorât. (George Topârceanu, *Focurile*, în volumul *Amintiri din luptele de la Turtucaia*, 1918, Wikisource)
- b. «- Și totul e în regulă. **Mâine dimineață**, în zori, pornim spre casă, la București.» (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 22)
- c. [...] băiatul era silitor și cuminte. De gazda n-avea nevoie. Copilul putea merge la școală în fiecare **dimineață**, să-și ducă merinde pentru **amiază**, iar **seara** sa se întoarcă acasă; din Pripas până în Armadia e o plimbare de o jumătate de ceas... (Liviu Rebreanu, *Ion*, 1920, vol. 1, pag. 32)

[În (a) și (b) *adverbialele după-amiază și mâine dimineața sunt deictice, identificând părți ale zilei în cursul cărora locutorul vorbește sau ale zilei următoare. În (c) adverbele nu sunt deictice ci elemente ale unei predicții multiple-habituale, modalizată ca posibilă.*]

În stilul indirect, adverbialele deictice ar trebui să fie înlocuite cu adverbiale non deictice (vezi Tabelul 1):

- (45) a₁. Pe afiș se putea citi: ședința de **azi** va avea loc la ora 11
- a₂. Pe afiș se putea citi că ședința din **acea zi** va avea loc la ora 11.
- b₁. Maria spune: Vin să te vizitez **mâine**.
- b₂. Maria i-a promis că va veni să o viziteze **a doua zi/ în ziua următoare**.
- c₁. Ne-a confirmat la telefon: v-am expediat pachetul **ieri**.
- c₂. Ne-a confirmat la telefon că ne-a trimis pachetul **în ajun**.
- [În trecerea de la stilul direct (a₁ - c₁) la stilul indirect (a₂ - c₂), trebuie să schimbăm adverbialul: *adverbele deictice azi, ieri, mâine trebuie înlocuite cu adverbiale non-deictice corespunzătoare: în aceea zi, a doua zi/ în ziua următoare, în ajun.*]

5.3. Adverbiale temporale

Pe lângă adverbe, informațiile temporale pot fi exprimate de sintagme, nominale sau prepoziționale, având în centru un substantiv care se referă la timp. Trebuie să examinăm mai întâi caracteristicile centrului semantic al acestor sintagme, substantivul, pentru a vedea apoi informațiile suplimentare care apar în urma integrării lor în sintagme complexe. Fillmore (1975) a observat că sintagmele adverbiale desemnează timpul în mod diferit, în funcție de natura substantivului centru: substantivele ca *zi, săptămână, lună, an* sunt numite de Fillmore ‘substantive (temporale) comune’, în timp ce substantive care sunt nume ale zilelor săptămânii (*luni, ..., duminică*) sau ale lunilor anului (*ianuarie, ..., decembrie*), sunt considerate ‘substantive (temporale) proprii’.

5.3.1. Conectorii adverbialelor temporale

Un interval temporal anterior sau posterior față de reper este exprimat de adverbiale având forma *acum* + SN_{timp}, SN_{timp} + *în urmă* (pentru trecut) sau *peste/ după* + SN_{timp}. Dacă reperul este momentul vorbirii, adverbialele sunt deictice. Acest tip de adverbiale desemnează timpul în mod foarte flexibil, deoarece pot indica intervale de mărimi foarte diferite (mergând de la milenii la fracțiuni de secundă) și în cantități diferite, datorită posibilei prezențe a unui numeral cardinal sau ordinal. În plus prezența unui nehotărât ca *vreo, cam*, etc. pot introduce ideea de durată aproximativă.

- (46) a. OMUL CARE STĂ LA TELEVIZOR ȘI SCHIMBĂ CANALELE: **Acum vreo doi ani**, tot dumneavoastră mi-ați șterpelit și o linguriță de argint? OMUL CARE TRĂIEȘTE PE TROTUAR ȘI ASCULTĂ MUZICĂ CLASICĂ: Da, domnule, eu sunt acela. Eram într-un moment de disperare... (Matei Vișniec, *Paparazzi*, 1997, pag. 47)
- b. «- I-am lăsat cartea mea de vizita, spunându-i ca voi trece peste câteva zile să întreb de sănătatea doamnei. Dar n-am putut sa mai trec pe acolo decât **o săptămâna în urma**» (Mircea Eliade, *Secretul dr. Honigberger*, 1940, pag. 26)

- c. Horea n-are mormânt, dar îmi imaginez azi, pe zăpezile Transilvaniei, vinul picurând pentru sufletul lui, roșu asemenea sângelui de pe Dealul Furcilor în troienele de **acum două sute de ani**, și simt că mai mult decât o aducere aminte a suferinței de atunci, mai răscolitor decât comemorarea morții și a devenirii sale este gândul - ascuțit - că Horea a existat. (Ana Blandiana, *Autoportret cu palimpsest*, 2002, pag. 17)

[În aceste exemple sintagmele evidențiate se referă la intervalele anterioare, identificate luând ca reper momentul vorbirii, ceea ce le conferă caracter deictic.]

- (47) a. «-Eu sunt patriot român, însă în numele țărânimii și al proletariatului, alături de orice bun român care nu exploatează. [...]» «- Poate ai dreptate», zise Felix, «logic vorbind. Dar sufletul meu nu poate depăși datele experienței imediate. E tot una cum mi-ai spune că e zadarnic să iubesc o fată, fiindcă **peste atâția ani** va fi bătrână și va muri. Eu iubesc pe cea de acum, singura care există pentru mine, irațional. » (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. II, pag. 16)

- b. Nouă ceasuri și nouă minute... **Peste șase minute** pleacă trenul. Un minut încă și se-nchide casa. Repede-mi iau biletul, ies pe peron, alerg la tren, sunt în vagon... (I. L. Caragiale, *Bubico*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource,

[Intervalele viitoare desemnate de sintagmele peste + SN se raportează la momentul vorbirii, t_0 ; sunt, deci, deictice.]

Dacă un interval este trecut sau prezent față de un alt moment decât t_0 , temporalitatea este anaforică:

- (48) a. Ideea asta i se înfipse în minte [lui Stănică]. Georgeta măritată și apoi văduvă era o perlă. [...] Când **peste câțeva vreme** Felix se duse din nou la Georgeta, află lucruri neașteptate. (G. Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, pag. 3)

- b. Grigore ieși în tindă și se aplecă la mașina de gătit să-și aprindă țigara. Era o mașină ingenioasă, pe care o scosese din combinat **acum șase ani** piesă cu piesă, o improvizație mai bună decât plita cea veche, (Bogdan Suceavă, *Istorie duminicală*, 2002, în *Antologia LiterNet2002*, vol. II, pag. 105)

[Ambele fragmente fac parte dintr-o narațiune situată în trecut, referință temporală fiind de fiecare dată momentul la care a ajuns povestirea; în (a) vizita ui Felix la Georgeta este plasată după perioada în care Stănică, și-a făcut planul de a o căsători cu un general bătrân, ca apoi să rămână văduvă; în (b) personajul Grigore a montat mașina de gătit cu șase ani înainte de momentul aprinderii țigării.]

5.3.2. Substantivele temporale și conversiunea lor

Substantivele ce desemnează intervale temporale au anumite proprietăți semantice în comun cu adverbele temporale. După Levinson (1983), atât adverbele *astăzi*, *ieri*, *măine* cât și numele zilelor săptămânii (*luni*, ..., *duminică*) în folosirea lor deictică presupun o ‘golire’⁶ preliminară a referinței temporale identificate după calendar.

- (49) Ne întâlnim **joi**.

[Dacă locutorul pronunță această propoziție într-o zi de joi, propoziția va indica ziua de joi a săptămânii următoare, fiindcă altfel ar fi zis azi. Pronunțată într-o miercuri, fraza ar putea desemna tot ziua de joi a săptămânii următoare, altfel ar fi zis mâine. Condițiile deictice ‘golesc’ deci adverbialul de referința sa și îl ‘adaptează’ la circumstanțele deictice ale comunicării.]

O caracteristică importantă a substantivelor cu sens temporal din limba română este capacitatea lor de a-și schimba categoria gramaticală, de a trece din clasa substantivelor în cea a adverbilor. Această conversiune este considerată pe bună dreptate ‘neîncheiată’, limitele între cele două întrebări nefiind (încă?) foarte nete. Cuvintele cu sens temporal rezultate din adverbializare constituie singure o sintagmă adverbială (*ziua*, *primăvara*, *dimineața*, ...), spre deosebire de ocurențele în sintagme prepoziționale cu funcție de circumstanțial, unde își păstrează statutul de substantive (*în timpul zilei*, *în acea primăvară*, *în fiecare dimineață*, ...).

Ca adverb, aceste lexeme se manifestă morfologic prin forma articulată sau nearticulată (*ajunge (de) dimineață* vs. *ajunge dimineața*), prin pierderea categoriei cazului, prin imposibilitatea înlocuirii cu un pronume personal, ca și prin posibilitatea înlocuirii cu un adverb cantitativ de tipul *mult*, *îndelung*, etc. (Stan 2008: 131, Tomescu 2008: 70-71).

⁶ Prin ‘golire preliminară’ se înțelege o pierdere a referinței obișnuite, ceea ce face ca elementul lingvistic să fie disponibil pentru alte folosiri. De exemplu, referentul cuvântului *miercuri* în *miercuri 16 octombrie 2016* trebuie să fie suspendată pentru a putea folosi cuvântul în sintagme ca *miercurea aceasta* sau *miercurea trecută / viitoare*, sintagme în care desemnează intervale temporale diferite. Această ‘golire’ pare să fie o caracteristică a cuvintelor deictice, proprietate ce le permite să desemneze entități diferite (persoane, locuri, intervale temporale). (Levinson 1983).

După *Gramatica Academiei* prezența sau absența articolului hotărât conduce la diferențe semantice: sintagma *pleacă dimineață* este interpretat ca «în dimineața următoare», în timp ce *pleacă dimineața* este interpretată iterativ, «totdeauna în timpul dimineții» (Stan 2008: 131). Un rapidă examinare a corpusului ne arată că, în folosire, distincția nu este atât de netă. Am găsit multe exemple care confirmă afirmația Cameliei Stan:

- (50) a. Ochii lui Maier, care nu-și părăsea bârlogul nici măcar în vacanțe, sticleau într-un mod deosebit **lunea**, când aștepta comunicatul meu, cum așteaptă un soldat scrisori de acasă. (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*, 1966, pag. 22)
- b. Domnul Camil Petrescu, aici de față, care este directorul acestei importante instituții de artă [Teatrul Național], întâlnindu-mă deunăzi pe stradă, m-a oprit și mi-a spus așa, tam-nisam: «- M-ai îndatora foarte mult, iubite domnule Arghezi, dacă ai accepta sa-mi ții o conferință la matineul literar de la Național de **duminica viitoare!**» «- Păi, bine, iubite domnule Camile», i-am dat eu replica, «**astăzi**, dacă nu mă înșel, este **luni**... când mai am timp să mă gândesc la ea, s-o și confecționez până **duminică?** » (Grigore Băjenaru, *Bună dimineața, băieți*, 1972, pag. 50-51)
- c. Dacă [tanti Ralița] ar veni numai **sâmbetele!**... Dar se înființează și **lunea**, la “Revista literar-artistică TV”, vine și **marțea**, că-i teatru, și **miercurea**, la “Telecinemateca”, și uite-așa, că nu-i zi lăsată de bunul Dumnezeu fără ca tanti Ralița să nu-și ocupe, autoritară, fotoliul (singurul din casă), și să nu ceară cu glas prefăcut și dogit: «- Al, iubițelule, oferă-mi și mie un pahar cu apă rece, dar vezi să nu fie de vișine, că balonează!» (Vlad Mușatescu, *De-a puia gaia*, 1975, pag. 11)

[Adverbul *lunea* din (a) are sens iterativ, însemnând «în fiecare (zi de) luni». Adverbele *luni* și *duminică* din (b) nu au forma articulată deoarece este vorba despre o anumită zi de luni, respectiv de *duminică* din săptămâna în care locutorul vorbește, deci sunt adverbe deictice; în schimb în (c) formele articulate la plural ale numelor zilelor săptămânii (*sâmbetele*, *lunea*, *marțea*, *miercurea*) ilustrează sensul repetitiv «în fiecare sâmbătă/ luni/ marți / miercuri».]

Pe de altă parte, este posibil să avem forme ‘nearticulate’ pentru desemnarea unor predicatii multiple (iterative) sau forme ‘articulate’ pentru a face referință la un interval unic, mai ales dacă cuvântul cu sens temporal este însoțit de un determinant (adjectiv, sintagmă prepozițională, etc.):

- (51) a. O diligență făcea o dată pe zi cursa de poștă între cele două orașe; astfel, scriai din Capitală o scrisoare **luni după-prânz**; o aducea **marți seara** diligența, și o primea adresantul în Ploiești **miercuri la amiază**. (I. L. Caragiale, *Dintr-un catastif vechi*, în volumul *Momente și schițe* 1901, Wikisource)
- b. Mă aflam în toiul conflictului româno-bulgar, în parcul de la Sinaia. Vreme splendidă, deși prea călduroasă, și o mișcare neobicinuită: pe de o parte afluența trenurilor de plăcere, ale căror bilete, fiindcă **lunea** cădea între două sărbători, erau valabile până miercuri dimineața; astfel, se-ngrămădea lumea pentru bălciul de a doua zi marți, sf. Maria, când e și hramul mănăstirii; pe de altă parte, era hotărâtă pentru după amiazi plecarea suveranilor noștri spre străinătate. (I. L. Caragiale, *Ultima oră*, în volumul *Momente și schițe* 1901, Wikisource)
- c. **Dimineața**, cum se sculă zmeoaica, se duse într-un suflet la fiul său și văzu florile veștede. (Petre Ispirescu, *Ileana Sînziana*, în volumul *Basmele românilor*, 1879, Wikisource)

[În ciuda sensului iterativ-habitual al predicaiilor din (a), adverbele (*luni*, *marți*, *miercuri*) nu sunt ‘articulate’; în schimb este ‘articulat’ adverbul din (b) *lunea* deși este vorba despre o singură zi, bine individualizată; la fel adverbul *dimineața* din (c) este ‘articulat’, deși este vorba de o singură dimineață.]

Situația se complică și mai mult dacă luăm în considerație faptul că unii termeni desemnând sub-intervale ale zilei (*noapte*, *seară*, *vara*, *iarna*, etc.) par să prezinte, ca adverbe, numai forma ‘articulată’:

- (52) a. Și chiar odată **seara** am zărit-o într-o postură impresionantă, pe un scaun, în grădina mică din fața hotelului, privea copacii dusă pe gânduri. (Anton Holban, *Ioana*, 1934, pag. 46)
- b. După un timp (doi-trei ani), Anghel îmi intră în casă târziu, **noaptea**, cu pistolul pe umăr, mi se uită pe sub pat, întreabă pentru a suta oară dacă citisem toate cărțile pe care le aveam ... (Paul Goma, *Bonifacia*, 1984, pag. 200)
- c. Uneori **vara**, pierdea nopți în șir pe mare împreună cu Lubomir încercând să prindă în cârligele lor de oțel ceva câini de mare. (Ovidiu Bufniță, *Orașul vrăjit*, în *Antologia Liternet2002*, pag. 15)

[În aceste contexte nu este posibil să avem formele *seară*, *noapte* sau *vară*, adverbializarea fiind posibilă pentru aceste lexeme numai cu formele ‘articulate’.]

În plus, pentru substantive care prezintă două forme adverbializate, forma ‘articulată’ uneori pare să fie în variație liberă cu forma ‘nearticulată’:

(53) a. Chira sorbi cu un nesaț vorbele mele și se zăpăci într-atât, încât - în dorința ei de a se plimba mai repede pe Dunăre într-o luxoasă luntre cu pânze - nu putu închide ochii toată noaptea. **A doua zi dimineața** își pierdu vremea cu găteala ei și a mea. Către amiază ne scoborârăm pe țărmul apei. (Panait Istrati, *Chira Chiralina*, 1923, pag. 40)

b. **A doua zi dimineață** - cea din urmă zi a noastră pe pământ românesc - Chira plângea amar: tata trăia încă și unchiul Cosma nu se gândea să-i pună capăt zilelor. (Panait Istrati, *Chira Chiralina*, 1923, pag. 43)

[Pe parcursul câtorva pagini autorul a ales o dată forma articulată, altă dată pe cea 'nearticulată', în exact același tip de sintagmă.]

Informațiile temporale conform calendarului nu influențează deicticele, datele rămân, oarecum, izolate de cadrul enunțării:

(54) a. Ion a sosit joi, 5 mai și a plecat azi.

b. Ion a sosit joi, 5 mai, și pleacă mâine.

c. Ion a sosit joi, 5 mai și a plecat ieri.

[Prima parte a acestor propoziții stabilește o referință temporală conform calendarului pentru a fixa momentul sosirii lui Ion; această referință nu influențează referința deictică privind momentul plecării lui Ion (ziua rostirii frazei pentru azi, ziua ce precedă ziua ce include momentul t_0 pentru ieri, sau cea ce urmează ziua vorbirii în cazul adverbului mâine).]

În alte situații, informațiile după calendar se suprapun și explicitează informațiile deictice sau sunt reluate de alte adverbiale, formând astfel antecedentul unei relații anaforice.

5.3.3. Sintagme temporale complexe

Interacțiunea dintre identificarea după calendar și deicticele temporale se manifestă și în sintagmele circumstanțiale complexe, care constituie complementele circumstanțiale de timp. Aceste adverbiale includ determinanți deictici (cum ar fi *trecut*, *precedent*, *care s-a scurs*, *viitor*, *următor*, *acest(a)*, etc.) și un substantiv, deci un element non deictic, care indică un interval temporal. Este vorba de sintagme ca *lunea trecută*, *anul viitor/următor*, *dimineața aceasta*.

Interpretarea acestor sintagme depinde fundamental de doi factori: (i) de modul de identificare a timpului (deictică, anaforică sau după calendar) și (ii) de diferența de comportament între substantive 'comune' (*săptămână*, *lună*, *an*, ...) și cele care se comportă ca substantive proprii, care sunt numele zilelor săptămânii (*luni*, ..., *duminică*) și numele lunilor anului (*ianuarie*, ..., *decembrie*). Această distincție, făcută, după cum am arătat, de Charles Fillmore (1975), corespunde constatării că cele două clase de substantive prezintă diferențe în modul de desemnare al timpului.

Substantivele 'comune'

Principala caracteristică a sintagmelor conținând un substantiv temporal 'comun' este aceea de a permite două lecturi: desemnarea unui interval după calendar sau desemnarea unei unități de măsură, atât în folosirile deictice cât și în cele non-deictice.

(55) a. «- Cu eroi care mănâncă **trei săptămâni** cinci măline, care fumează **cinci ani** o țigară, cu cârciuma din târgușorul de munte și gospodăria cu trei cotețe a dascălului din Moldova, nu se poate face roman și nici măcar literatură.» (Camil Petrescu, «Interviu din *Viața literară*», 4 iunie 1927, în vol. *Patul lui Procust*, pag. VI)

b. [...] mă fortifică siguranța că **săptămâna viitoare**, de nu voi mai primi nici o explicație, mă voi întoarce. Din când în când, vag îmi dau seama ce frumos e Parisul în zilele de toamnă calde și moi. (Anton Holban, *O moarte care nu dovedește nimic*, 1931, pag. 38)

c. Era târziu, era obosit, **a doua zi**, deși duminică, avea două întâlniri de afaceri. Trebuia să obțină o comandă de sticlă incasabilă, așa-zisul : plexiglas. (N. Breban, *Bunavestire*, 1977, 363)

[În (a), substantivele săptămână și an sunt folosite ca unități de măsură: 21 de zile (trei săptămâni), respectiv 60 de luni (cinci ani). În exemplele (b) și (c) substantivele săptămână respectiv zi desemnează un anumit interval de timp. Adverbialul săptămâna viitoare este deictic (desemnând săptămâna care urmează celei în care este formulat mesajul) adverbialul a doua zi este anaforic, referindu-se (în narațiune) la ziua succesivă celei la care a ajuns povestirea.]

Vom examina acum sintagmele având ca centru semantic un substantiv temporal și conținând alte elemente deictice, de exemplu structura Demonstrativ + Nume_{temp} (unde Nume_{temp} semnifică că substantivul desemnează un interval temporal, ca *zi*, *săptămână*, *lună*, *an*). În prezența unui determinant deictic ca adjectivul demonstrativ, adjective calificative de tipul *trecut* sau *viitor*, a unui adverb de loc deictic ca *aici*, a persoanei întâi sau a doua a pronumelui personal sau posesiv, aceste substantivele fac referință la un interval temporal X care include momentul vorbirii t_0 . Să luăm câteva exemple conținând substantivul *an*:

- (56) a. «- **În doi ani de când sunt aici**, numai tu nu te-ai dat pe brazdă, așa? » «- Păi, cocoane, am casă grea...» (I. L. Caragiale, *Arendașul român*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- b. «- Dar Emilia nu există decât de doi ani în viața ta?» «- Dar în **acești doi ani** a istovit toate posibilitățile mele sufletești. Totul e stors sau sfârâmat în mine. Dacă n-ar fi credința în artă... » (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, 1933, pag. 240)
- c. A venit momentul să declar: nu mă mai consider candidat la alegerile prezidențiale din România **acestui an** 1996. Nu am nici o șansă, iar menținerea candidaturii ar perturba (nu cu mult, recunosc) opoziția. (Paul Goma, *Către compatrioți*, în volumul *Butelii aruncate în mare*, 2004, pag. 65)
- [În aceste trei fraze substantivul *an* este folosit deictic: în (a) datorită contextului (stil direct, persoana întâi, timpul prezent, adverbul *aici*), în (b) și (c) datorită prezenței demonstrativului deictic *acest*, *acești*. În (a) și (b) substantivul *an* este folosit ca unitate de măsură (aproximativ 365 de zile pentru fiecare unitate), În (c) substantivul este folosit după calendar, sens clarificat de prezența numelui anului (1996).]

Și alte substantive ‘comune’ sunt folosite în același fel:

- (57) a. FARFURIDE: Să voteze cu noi, e ușor; are procesul cu epitropia bisericii, **săptămâna viitoare**... dar să voteze cu noi? Adică cum să voteze cu noi?... (I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*, 1884, Wikisource)
- b. Televiziunea își face o datorie de onoare, înfățișându-vă, în premieră pe țară, ca să zicem așa, personalitatea enigmaticului Al Conan Doi, autorul romanului ce urmează să iasă de sub tipar **zilele acestea**. (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 6)
- c. **Ieri săptămâna**, când s-a întors de la grădină cu cocoanele, m-a găsit deștept: «- Bravos, musiu Spiridoane!» zice, «nu te-ai culcat pân-acuma; **măine dimineață** jupânul săracul să deschiză prăvălia; ai stat pân-acuma să bei la tutun, 'ai?» (I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*, 1879, Wikisource)
- [Sintagmele puse în evidență sunt deictice: săptămâna viitoare din (a) desemnează, după calendar, săptămâna ce urmează celei în care locutorul vorbește (folosirea ca unitate de măsură a cuvântului săptămână pentru un interval viitor este echivalentă semantic cu «peste o săptămână/ în cursul săptămânii ce urmează»); sintagma zilele acestea desemnează, destul de vag, un interval situat în viitor și prezentat ca (relativ) apropiat de momentul vorbirii; sintagma ieri săptămână identifică un interval de o săptămână calculat începând cu ziua anterioară celei în care locutorul vorbește, substantivul săptămână fiind folosit aici ca unitate de măsură. Adverbialul măine dimineață este de asemenea deictic, desemnând un subinterval al zilei care urmează celei în care e rostit mesajul.]

Charles Fillmore (1975), reluat de Stephen Levinson (1983) susține că în limba engleză prezența demonstrativelor deictice este suficientă pentru a conferi acestor adverbiale un caracter deictic (în sintagme de tipul *this X*). Nu putem să ne pronunțăm asupra proprietăților acestor sintagme în engleză, dar această observație nu pare să se aplice limbii române și nici altor limbi romanice (franceză, italiană), unde, pentru folosirea deictică, adverbialul temporal din care face parte demonstrativul trebuie să fie însoțită de alte elemente deictice (un timp deictic, o pronume personal deictic, un adverbial de loc deictic, etc.). Dacă aceste condiții nu sunt îndeplinite, enunțurile sunt non deictice, în ciuda prezenței demonstrativului:

- (58) a. Titu dădu o mână de ajutor vizitiului să deshame caii. Deoarece ei n-aveau șură sau șopron, îl sfătui să acopere brișca cu o pătură, iar caii să-i bage în grajd unde se mai găsește puțin fân; dacă va mai trebui, vor cere de la vecini, că **anul acesta** este nutreț din belșug... (Liviu Rebreanu, *Ion*, 1920, pag. 86)
- b. Niculae mănca puțin din ciorba de pasăre și din friptura care se puse pe farfurii, bău însă de câteva ori din țuică, câteva cești mărișoare, și de la un timp stătea și se uita alături la masa preoților și parcă aștepta ceva. Chipul lui își pierduse **în aceste șase săptămâni** de când murise cumnatu-său liniștea senină a trăsăturilor și ochii îi rătăceau străini peste oameni. (Marin Preda, *Moromeții*, vol. II, 1967, pag. 19)
- c. Când ieșea cineva dinăuntru, toți se ridicau în picioare, dar șeful de cabinet făcea semn numai celui indicat. Un domn gras, cu cioc, a stat înăuntru, fără să se sinchisească de cei de afara, **peste o ora. În timpul acesta**, ceilalți duceau nervoși mâinile prin păr, schimbau locul pe scaun, unii întrebau câte ceva pe șeful de cabinet, citeau vreo harta sau vreunul din numeroasele avizuri. (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste*, 1930, pag. 34-35)

[În (a), în ciuda prezenței a două timpuri deictice (viitor și prezent), sintagma anul acesta nu este deictică, deoarece contextul mai larg (persoana a treia a pronumelor și verbelor aflate la perfect simplu sau la imperfect) arată că este vorba despre un interval situate în trecut față de 'momentul' în care a ajuns narațiunea; formele temporale de prezent și viitor se datorează folosirii stilului indirect liber; în (b), adverbialul în aceste șase săptămâni este cataforic, coreferențial cu de când murise cumnatul său; în (c), în timpul aceste este anaforic, reluând sintagma adverbială peste o oră ce se referă, din nou, la un interval al narațiunii.]

Sintagmele cu sens temporal conținând demonstrativul de depărtare *acel* sunt de cele mai multe ori anaforice:

- (59) a. Trebuia găsit un alt loc, mai sigur, ori cel puțin o ascunzătoare vremelnică [pentru manifeste]. Era misiunea mea. Sarcină de partid. **În octombrie nouă sute treizeci și șase trebuia să devin membru al partidului comunist!** [...] Locuiam **pe vremea aceea** chiar în centrul orașului la o rudă depărtată, un fel de mătușă mult mai tânără ca mine, fiica unor proprietari de pământ foarte înstăriți. (Aurel Busuioc, *Unchiul de la Paris*, 1973, pag. 78)
- b. Cel puțin ea [Matilda] râdea, și la început n-o înțelesesem, până într-o **zi când mă întorsei** și eu acasă în prada unei mari veselii. Mă încrucișasem în **dimineața aceea** pe culoarele facultății cu dentistul la care mă duceam de obicei când aveam vreo carie, doctorul Vaintrub, un om simpatic, cordial, cunoscut în oraș. (Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, 1975-1980, vol. I, pag. 128)
- c. «- Domnule», zic eu, «nu-ți poți închipui câtă plăcere îmi face să călătoresc cu un om așa de umblat ca dumneata! [...]» Tânărul mi-a mulțumit de compliment, și **din momentul acela** am fost buni prieteni. (I. L. Caragiale, *Așa să mor*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- [Sintagma pe vremea a ceea din (a) se referă la perioada din toamna lui 1936, pe care o reia anaforic. În (b) adverbialul dimineața aceea este un sub-interval al zilei în care naratorul ne povestește că s-a întors acasă foarte vesel. Sintagma din momentul acela din (c) are ca reper momentul în care locutorul a terminat să vorbească și este ulterior acestuia.]

Aceste exemple pun în valoare caracteristica fundamentală a anaforei temporale, pe care o vom discuta în capitolul dedicat timpurilor verbale: spre deosebire de anafora nominală, unde avem a face cu o adevărată coreferențialitate (antecedentul și termenul anaforic desemnează aceeași entitate), anafora temporală este mai degrabă o chestiune de reper, de localizare temporală, cu care timpul-antecedent al anaforei (exprimat de un adverbial sau de timpul verbului) poate coincide sau nu. În (59a) adverbialul anaforic *în vremea aceea* desemnează un interval temporal mai larg decât antecedentul-reper (*octombrie 1936*) pe care îl include: mătușă mai tânără locuia în casa din centru și înainte de timpul-reper, și după reper. În (59b) timpul desemnat de sintagma *dimineața aceea* se referă la un subinterval al antecedentului (*într-o zi*); intervalul temporal al anaforei este, deci, inclus în intervalul desemnat de antecedent. În sfârși, în (59c) reperul (momentul în care tânărul mulțumește) este folosit pentru a face referință la un interval ulterior, ce începe din acel moment.

Pentru ca locutorul să poată vorbi despre un interval viitor, limba română dispune de expresii ca $\text{Nume}_{\text{temp}} + \text{următor/ viitor}$, expresii care sunt de multe ori deictice. Dacă numele este unul 'comun', adverbialul indică o unitate (temporală) X care urmează după o unitate de același nivel ce include momentul enunțării t_0 . De exemplu, folosită deictic, sintagma *săptămâna viitoare/ următoare* indică săptămâna ce urmează săptămâna în care locutorul vorbește; similar, *luna viitoare/ următoare* indică luna ce urmează celei ce include momentul enunțării, iar situația se regăsește pentru toate substantivele de acest tip (*clipă, oră, an*, etc.).

- (60) a. [Vlad] s-a însurat, are o fetiță, își face casă acum, n-o duce rău! E la fel ca în școală, sfios, timid, nu bea deloc... zău, mai mult bea nevastă-sa! Copii minunați! îi vizitez regulat când trec prin oraș, **anul viitor** ne-am propus să facem împreună concediul la Sovata! (Nicolae Breban, *Îngerul de gips*, 1972, pag. 110)
- b. Ne apropiem de bordura terasei. Se deschide portiera. **În clipa următoare**, simt că-mi vine să leșin. Șoferul sau conducătorul auto, cum se spune în zilele noastre, îmbrăcat sportiv, cu blugi și geacă, care coboară atent, nu-i altcineva, Dumnezeuule!, decât tanti Ralița... (Vlad Mușatescu, *De-a puia gaia*, 1975, pag. 197)
- c. Totuși reprezentantul se simte dator să-i anunțe ca va telegrafia la vamă să se oprească transportul. **Ziua următoare** abia îl poate prinde pe Nae Gheorghidiu la telefon, acasă, în timpul prânzului. Deputatul e indignat până la cutremurare. (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste*, 1930, pag. 29)
- [În exemplul (a) sintagma anul viitor se referă la anul ce urmează anului în care locutorul vorbește; adverbialul în clipa următoare din (b) indică intervalul de timp foarte scurt ce urmează momentului în care portiera este deschisă; în (c) ziua următoare indică ziua ce o succedă pe cea în care locutorul vorbește.]

Este evidentă că dacă sunt folosit în contexte non deictice, aceste adverbiale devin anaforice:

- (61) a. **În vara lui 1965**, au fost eliberați amândoi frații. Chiar în **primăvara anului următor**, Zighi și-a cumpărat o casă în proprietate personală. (Vlad Mușatescu, *De-a puia gaia*, 1975, pag. 137)
- b. **Luni**, mergând spre troleibuz, mi-a atras atenția cerșetorul de la colțul străzii [de la care locutorul cumpără niște fotografii]. **În ziua următoare** m-am dus la un prieten care e fotograf profesionist, i-am arătat pozele și, spre surprinderea mea, nu s-a mirat, explicându-mi să nu-mi fac griji, e ceva cu corpul astral, yoga, și le-a mărit. (Răzvan Petrescu, *Blitz*, 2002, pag. 85)
- c. Ea [Mara] s-a culcat dar liniștită, **dimineața zilei următoare** liniștită s-a sculat și a ieșit în treburile ei, ba nu și-a pierdut liniștea nici **seara**, când n-a găsit pe Persida acasă. (Ion Slavici, *Mara*, 1894, Wikisource)
- [În toate aceste exemple intervalul ulterior desemnat se raportează la calendar sau la timpul non deictic al narațiunii: în (a) *primăvara anului ulterior lui 1965, deci primăvara lui 1966*; în (b) *este vorba despre o zi de marți, ce urmează zilei de luni despre care vorbește naratorul*; adverbialul din (c) *este folosit pentru ordonarea cronologică a predicățiilor, care se raportează la momentul la care autorul a ajuns cu povestirea.*]

Cuvântul *trecut*, sau sintagma *în urmă (cu)* și sinonimele lor pot fi folosite ca determinant în sintagme având în centru un substantiv temporal ‘comun’, situație în care, în funcție de context, pot fi deictice (exemplele 62) sau anaforice (ex. 63):

- (62) a. Când am venit eu cu tata și cu frații mei, Petrea și Vasile și Nică, din Ardeal în Pipirig, **acum șasezeci de ani trecuți**, unde se pomeneau școli ca a lui Baloș în Moldova? (Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*, 1879, Wikisource)
- b. Maiorul [Minerva] Tutovan, cu sprâncenele încruntate, își consultă ceasul, apoi luă borcanul în mână. «- Au trecut zece minute [de când am pus borcanul sub robinetul care picură]», declară ea. «Apa colectată atinge înălțimea de un centimetru. Nivelul inițial avea, cu aproximație, 14 centimetri. 14 ori 10 fac 140. Una sută patruzeci de minute. Rezultă că borcanul a fost pus sub robinet **în urmă cu două ore și douăzeci de minute**, adică», își consultă ceasul, «**la 22**». (Rodica Ojog Brașoveanu, *Omul de la capătul firului*, 1973, pag. 15)
- c. “O bună recompensă!... S-a pierdut ieri vineri, 23 decembrie, **înainte de amiază**, între stradele Popa Tatu, Știrbei-vodă și Calea Victoriei, o pietricică de briliant în valoare de 3 - 400 de lei. Cel ce o va găsi să o aducă la d. Stasache Panaiotopolu, strada... numărul... unde va primi o recompensă de 20 de lei.” (I. L. Caragiale, *Cadou*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- [În aceste propoziții cu temporalitate deictică, se pot vedea trei mijloace de a desemna un interval anterior timpului vorbirii: în (a) *acum + X_{timp}* (în această sintagmă, *trecuți* exprimă aproximarea: e vorba de mai mult de 60 de ani); în (b) *în urmă cu + X_{timp}*; în (c) *înainte de + X_{timp}*.]
- (63) a. **Serile**, Mara, de cele mai multe ori, mănâncă ea singură, deoarece copiii, obosiți, adorm, în vreme ce ea gătește mâncarea. Mănâncă însă mama și pentru ea, și pentru copii. Păcat ar fi să rămâie ceva **pe mâine**. Apoi, după ce a mai băut și o ulcică de apă bună, ea scoate săculețul, ca să facă socoteala. Niciodată însă ea n-o face numai pentru **ziua trecută**, ci pentru toată viața. (Ion Slavici, *Mara*, 1880, Wikisource)
- b. Inginerul Pascu își aprinse cu degete tremurânde o țigară de la chiștocul celeilalte. Asculta vocea aceea sinuoasă și dulce, de o dulceață care-i făcea greață și știa că cele ce vor urma vor fi mai cumplite, mai odioase. «- Bine, dar ăsta-i șantaj!» «- Exact! Deși nu-mi plac definițiile brutale.» **Trecură câteva clipe**. În oglinda știrbă, agățată oblic deasupra divanului, Pascu își văzu obrazul livid. (Rodica Ojog Brașoveanu, *Omul de la capătul firului*, 1973, pag. 2-3)
- c. Își strânsesă mâinile și Adrian se așeză alături. Stavru, negustor ambulant - numit “limonagiul” din cauza mărffi ce vindea prin bâlciuri - era văr de-al doilea, după mamă, cu Adrian, și o figură foarte cunoscută altădată în cercurile băieților zurbagii din mahala. El era acum uitat, îngropat sub disprețul unui scandal pe care firea sa îl pricinuisese cu **treizeci de ani în urmă**. (Panait Istrati, *Chira Chiralina*, 1923, pag. 2)
- [Exemplul (a) *ilustrează folosirea anaforică a tuturor adverbialelor temporale: adverbialul serile arată că este vorba despre un șir de predicății iterative, deci multiple, ce se repetă cu regularitate; de aceea ziua trecută, ca și mâine se raportează la fiecare zi în care Mara făcea, seara, socotelile; în (b), în mod similar trecură câteva clipe desemnează un interval temporal scurt ce se raportează la prima convorbire telefonică în care este șantajat inginerul Pascu, eveniment ce are loc într-un trecut narativ neprecizat; în ceea ce privește perioada de treizeci de ani despre care este vorba în (c), prin sintagma treizeci de ani în urmă ea se raportează la momentul întâlnirii lui Adrian cu Stavru, întâlnire plasată într-un spațiu temporal ficțional ce nu se raportează la prezent.*]

Și alte cuvinte caracterizate de semul [+timp] pot să ordoneze predicățiile pe axa temporală. Același rol pot să îl joace și sintagmele ce se referă la anumite acțiuni repetitive care, în diferitele societăți umane, au loc aproximativ la aceeași oră (mesele, orele de serviciu, perioada de concediu, etc.):

- (64) a. «- Vă rog să poftiți la ora voastră acum, iar **pe viitor** să nu se mai repete. Va mulțumesc pentru aprecieri, dar vom găsi o altă soluție, dacă doriți să participați la orele clasei noastre: iată, am să fac o oră suplimentară pe săptămâna, după-amiaza, când vă invit și pe voi, și totul se va rezolva bine.» (Grigore Băjenaru, *Bună dimineața, băieți*, 1972, pag. 29)
- b. Una dintre pricinile pentru care comunitatea noastră geografică, lingvistică are un comportament curat-mioritic (social, nu poeticescul blagian) este lipsa de memorie. Individul incapabil să distingă **trecutul** de **viitor**, el trăind într-un perpetuu **prezent** nu poate deveni om; comunitatea astfel alcătuită rămâne un întâmplător plural, nu are cum să succeadă la stadiul de popor. (Paul Goma, *A fi sau a nu fi amnezic*, în volumul *Butelii aruncate în mare* 2004, pag. 12)
- c. Aflarăm că **înainte de masă**, la tripou, Pașadia, care-l juca pe Pîrgu cu dușmănie, îl scuturase, într-o întâlnire uriașă, de toate paralele. Pîrgu pierduse douăzeci și cinci de poli și mai rămăsese dator încă atât. (Matei Caragiale, *Craii de Curtea Veche*, 1916-1928, pag. 66)
- [În (a) adverbialul pe viitor desemnează deictic un interval posterior momentului vorbirii; în (b) substantivele trecut, prezent, viitor sunt de asemenea deictice, desemnând generic epoci istorice diferite, anterioare, simultane sau posterioare momentului în care autorul scrie; sintagma înainte de masă din (c) se referă la un interval ce a avut loc înaintea mesei de seară din birtul din Covaci pe care autorul îl descrie la începutul cărții.]

Substantivele ‘propriei’

După cu am arătat, în sintagme având forma *acest* + Nume_{temp}, comportamentul numelor ‘propriei’ (al zilelor săptămânii sau al lunilor anului) este diferită într-o oarecare măsură de comportamentul substantivelor ‘comune’. Am văzut că sintagmele *săptămâna aceasta*, *ziua aceasta*, *anul acesta* indică într-un context deictic intervalul diurn, săptămâna, sau respectiv anul ce conțin momentul vorbirii. Dacă Nume_{temp} este un substantiv ‘propriu’, semnificația se poate schimba, *duminica aceasta*, *lunea aceasta*⁷, etc. ca și adverbele corespunzătoare (*duminică/ duminica*, *luni/ lunea*) nu se referă la ziua când locutorul vorbește ci la duminica făcând parte din săptămâna ce conține momentul enunțării *t₀*.

- (65) a. **Miercurea aceasta** avem onoarea să îl audiem pe prof. dr. Mircea Flonta despre “Câteva reflecții asupra relativismului”. <http://twitter.com/#!/UNIBUC/statuses/179455736177373184>
- b. Siria. Cel puțin 14 persoane ucise **vinerea aceasta**, în timpul protestelor față de regim. <http://www.antena3.ro/externe/siria-...-135585.html>
- c. «- Dar duminică, la meci, [Sergiu] trebuie să vină...» «- Ha, ha!» îi răsă Sergiu în nas. «**Duminică** avem serbare de sfârșit de an...» «-Atunci **cealaltă duminică**...» (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 1, 1956, pag. 14)
- [Exemplele de mai sus ilustrează folosiri deictice ale numelor zilelor săptămânii: în cele două exemple de pe internet, (a) și (b), miercurea aceasta sau vinerea aceasta ilustrează ziua cu acel nume din săptămâna în care mesajul a fost postat. În (c) adverbul duminică se referă, evident, la ziua de duminică a săptămânii în care locutorii vorbesc, iar cealaltă duminică la duminica din săptămâna succesivă.]

Caracterul deictic al numelor zilelor săptămânii este atât de puternic încât în contexte specifice, cum ar fi articolele de presă, reușesc să identifice intervale temporale raportate la momentul formulării mesajului în absența oricărei alte informații temporale:

- (66) a. **Duminică** va avea loc un meci foarte important de handbal masculin, cel dintre “U” Cluj și CSM Satu Mare, programat în etapa a 17-a din Liga Națională. Partida se va disputa la sala “Horea Demian” din Cluj Napoca, de la ora 12:00, iar ambele echipe au neapărată nevoie de puncte pentru a păstra șanse reale de supraviețuire. (<http://www.gazetanord-vest.ro/2012/03/02/>)
- b. Băiatul din Iași grav rănit săptămâna trecută în explozia unui proiectil a fost supus, **marți**, unei noi intervenții chirurgicale, tot la mâna stângă. (www.cancan.ro > Actualitate > Intern)
- c. Administrația Națională de Meteorologie (ANM) a emis, **luni**, o atenționare Cod galben de caniculă și disconfort termic pentru mai multe regiuni din țară. valabil până la ora 21:00. <https://www.mediafax.ro/meteo/anm-cod-galben-de-canicula-> (31 august 2026)

⁷ Sintagme de tipul *lunea aceasta*, *marțea aceasta*, etc. ilustrează caracterul incomplet al adverbializării numelor temporale: ca și alte complementele circumstanțiale de timp, lexemul nu apare într-o sintagmă prepozițională (la fel ca *merge repede*, *scrie frumos*, *citește bine*); pe de altă parte, sintagmele conțin un determinat nominal (articole, adjective demonstrative/ nehotărâte, etc.), ce însoțește normal un substantiv. Substantivele își păstrează statutul atunci când apar în sintagme prepoziționale cu rol de adverbial temporal, tip *în această luni*, *în acel moment*, *în momentul de față*, *înspre ziua*, *fiecare zi*, *în această zi de duminică*, *de câteva clipe*, etc.

[În toate aceste propoziții, numele ‚propriu’ identifică o anumită zi din cadrul săptămânii în curs, adică al săptămânii în care mesajul a fost postat pe internet. Forma timpului verbului nu afectează această informație, ci se raportează numai la momentul postării mesajului: înainte de ziua de duminică, în (a) înainte de marți, în (b), în ziua de luni în (c). Știrea fiind postată luni, 31 august, rezultă că disconfortul termic de va manifesta în cursul acelei zile.]

Spre deosebire de numele zilelor săptămânii, numele lunilor anului nu pot fi adverbializate, ele apărând în sintagme prepoziționale:

- (67) a. **In octombrie** aveam concediu o lună. Dar puteam veni la Calcutta și **pe la mijlocul lui august**, dacă predam raportul și încheiam inspecția și reparația acelor puncte diferite din apropierea Sadyiei. (Mircea Eliade, *Maitreyi*, 1933, pag. 8)
- b. MARTA UȘURELU: **Din acest decembrie** revista “Biz” se găsește oficial și la bordul Airfrance, KLM, Czech Airlines și Alitalia. (<http://twitter.com/#!/MartaUsurelu/status/>)
- c. Manifestații împotriva ratificării tratatului anti-piraterie informatică ACTA sunt prevăzute **în acest 11 februarie** în 54 de orașe germane, dar și în Franța, Italia, Ungaria, România sau Bulgaria. (<http://www.presseurop.eu/ro/content/todays-front-pages/1497401-prima-pagina>)

[În aceste fraze numele ‚propriu’ ale lunilor anului sunt folosite deictic: sintagmele din (a) în octombrie și pe la mijlocul lui august desemnează situații multiple, care se repetă periodic, în fiecare an, în perioada în care locutorul a lucrat în India, interval care conține momentul formulării propozițiilor; în (b) și (c) numele decembrie și februarie se referă la lunile respective din anul postării mesajelor.]

Observăm, deci, că în română, din punct de vedere morfo-sintactic, numele ‚propriu’ al zilelor săptămânii și al lunilor anului au un comportament diferit, în sensul că numele zilelor săptămânii pot fi adverbializate, în timp ce numele lunilor își păstrează statutul de substantive. Adverbializarea caracterizează nu numai numele zilelor săptămânii ci și multe substantive ‚comune’ cum ar fi *an*, *lună*, *săptămână*, *zi*, *dimineață*, *seară*, etc.

În ciuda aceste diferențe morfologice, din punct de vedere semantic cele două categorii de substantive ‚propriu’ au același comportament; în contexte deictice nu desemnează intervalul de nivel respectiv (o zi, respectiv o lună de zile) ce conține momentul vorbirii, ci un interval de nivel superior, săptămâna, respectiv anul ce conține momentul enunțării t_0 . Diferențe între cele două categorii de substantive apar și atunci când sunt folosite împreună cu adjective calificative de tipul *următor*, *trecut*, etc.

Adjective temporale

Atunci când fac parte din sintagme temporale deictice, adjectivele *trecut*, *următor* și sinonimele lor sunt de asemenea deictice, desemnând intervale anterioare, respectiv posterioare ce au ca reper momentul vorbirii:

- (68) a. Tocmai la niște alegeri, o persoană de-naltă influență, aflând despre vrajba celor doi cumnați, a stăruit de i-a împăcat, promițând serios că și **anul viitor** va fi o zi solemnă pentru orașelul Z... și atunci trenul domnesc o să se oprească acolo un ceas... și douăzeci și cinci de minute. (I. L. Caragiale, *25 de minute*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- b. Domnilor, un orator al dumneavoastră a declarat **săptămâna trecută** aci că dacă ar avea doisprezece copii, pe toți i-ar trimite să lupte pentru țară. (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste*, 1930, pag. 76)
- c. «- Sub pseudonimul Al Conan, mai cunoscut în lumea literară ca “Al Conan Doi - detectivul de șoc”, se ascunde un reputat ziarist, reporter apreciat pentru acuitatea investigațiilor sale, călător neobosit pe meleagurile patriei noastre. **În clipele următoare**, veți avea prilejul să-l cunoașteți pe maestrul Al Conan Doi în carne și oase... » (Vlad Mușatescu, *De la baba oarba*, 1976, pag. 6)

[În aceste contexte deictice, anul viitor din (a) desemnează anul ce urmează anului ce conține momentul enunțării t_0 ; săptămâna trecută din (b) se referă la săptămâna ce precedă intervalul în care se vorbește; în (c) este vorba de fraze ce constituie partea introductivă a unui interviu televizat, în clipele următoare desemnând momentul în care va începe interviul propriu-zis.]

Sigur că în contexte non-deictice, adverbialele temporale conținând adjectivele *viitor*, *următor*, *precedent*, *trecut* vor identifica timpul datorită unei relații anaforice:

(69) a. Un prieten de când lumea, așa-mi păru-se [Pantazi], deși **înainte de anul acela** - 1910 - nici nu-i bănuisem măcar ființa pe lume. Se ivise în București cam o dată cu întâile frunze. De atunci îl întâlnisem mereu și pretutindeni. (Matei Caragiale, *Craii de Curtea Veche*, 1916-1928, Wikisource)

b. În sfârșit [Matilda] a înțeles... nu putea să strice acel "colț roșu" din cabinetul lui [al lui Mircea], unde stătea pe o măsuță specială fotografia fostei soții, care murise de cancer cu **mulți ani în urmă**. «- Bun », i-a zis, «și dacă aduce și ea fotografia fostului ei soț care a murit, cel de-al doilea... Îi convine să facă din casa lor un fel de mausoleu?» (Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, 1975-1980, vol. III, pag. 113)

c. Când **în toamna anului viitor** se întoarse Mihai definitiv, ea [Tincuța] îl aștepta la țară, cu toți ceilalți, liniștită, dusă pe gânduri în zarea în care călătoreau cocorii. (Duliu Zamfirescu, *Viața la țară*, 1894, Wikisource)

[În aceste trei exemple extrase din texte literare narative, sintagmele evidențiate identifică timpul anaforic, reperele fiind constituite de elemente ale textului; în (a) reperul este dat după calendar, anul 1910, dar o asemenea informație nu este absolut necesară, anul acela raportându-se la anul în care autorul a ajuns cu povestirea; în (b) este vorba despre o lungă discuție pe care locutorul o are cu fosta sa soție, care îi explică de ce a divorțat din nou; convorbirea are loc spre sfârșitul vacanței de vară din anul narațiunii; în (c) este vorba despre toamna anului ce urmează plecării unui personaj (Mihai) în străinătate.]

Adjectivele calificative ce determină substantive temporale sunt deictice în condiții precise, identificate de Bertonneau (2002). Substantivele temporale fac parte dintr-o ordine secvențială: înălțuirea pe axa timpului a anilor, anotimpurilor, ca și a lunilor anilor, a săptămânilor și a zilelor ce o compun. Sunt intervale temporale ce se succed la infinit și care sunt incluse într-o unitate superioară - deceniile în secole, anii în decenii, anotimpurile și lunile în an, zilele în săptămâni, orele în zi, minutele în ore, etc.

În plus, numele temporale 'proprii' numesc intervale ce ocupă un loc relativ: se știe că luna martie se situează între februarie și aprilie, că ziua de joi urmează după miercuri și este înainte de vineri. Pentru ca această ordonare să fie făcută de substantive temporale 'comune' este necesar să fie determinată de un substantiv și Bertonneau (2002) citează sintagme de tipul *anul viitor/ trecut/ precedent; luna următoare/ viitoare, luna viitoare / trecută, vara viitoare/ trecută*, etc.

(70) a. Însuși dl. revizor școlar Lazăr Ionescu-Lion a vizitat școala, constatând lipsa noastră de căldură și a înaintat o adresă încă **din anul trecut 15 decembrie** cu No. 4599, către dl. primar local, dar și aceasta a rămas tot literă moartă, căci școala se află în aceeași mizerie, încât nu se mai poate zice că aceasta este o umanitate, lăsând astfel să sufere elevele. (I. L. Caragiale, *Urgent*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

b. 17 februarie 2012. Măine, când vor avea loc funeraliile lui Whitney Houston, ucisă de o supradoză de antidepresive **sâmbăta trecută**. Singurul care nu va fi primit în biserica Hope, din orașul american Newark, va fi cântărețul Bobby Brown, cu care diva a fost căsătorită 15 ani. (www.libertatea.ro)

c. 10 Decembrie 2007, 23:04. Pentru că e ultimul spectacol din anul 2007, *Comedy.Show* joacă **următoarea duminică** fără bilete. (forum.softpedia.com... Life & Entertainment)

[Toate aceste exemple ilustrează folosirea deictică a adverbialelor temporale: anul trecut 15 decembrie se referă la anul care precedă scrierea telegrammei și luna decembrie a acelui an; în (b), fiind vorba despre un articol de presă, localizarea temporală după calendar este specificată (17 februarie) deci sâmbăta trecută înseamnă ziua de sâmbătă din săptămâna care precedă această dată; data de 17 februarie fiind inclusă în săptămâna 13-19 februarie, adverbialul sâmbăta trecută identifică sâmbăta din săptămâna 6 - 12 februarie, adică ziua de 11 februarie; în (c), adverbialul următoarea duminică se raportează și el la localizarea după calendar oferită de anunțul postat pe internet, deci la ziua de 16 decembrie 2007, care a fost o zi de duminică.]

În multe limbi, exprimarea temporalității rezultă din asociația a două sisteme complexe constituit de sistemul adverbialelor temporale (adverbe, complement circumstanțiale de timp, propoziții subordonate de timp), pe de o parte, și de sistemul timpurilor verbului, pe de altă parte. Exprimarea temporalității prin intermediul categoriei timpului verbului va fi examinată în capitalul următor.

5.4. Concluzii

După cum am văzut, temporalitatea lingvistică realizată prin adverbiale temporale este o caracteristică lingvistică universală, deoarece timpurile verbului, ce se manifestă prin morfeme specifice, constituie un mijloc de expresie de care dispun numai anumite limbi (Comrie 1985). Adverbialele temporale sunt exprimate de adverbe, sintagme nominale, sintagme prepoziționale, sau propoziții subordonate temporale.

Informațiile temporale sunt de mai multe tipuri. Avem pe de o parte calendarul și plasarea în timp a situațiilor în acest mod obiectiv și autonom. Pe de altă parte, există informațiile ce identifică un interval

temporal în funcție de timpul comunicării (identificare deictică) sau în funcție de informațiile despre timp prezente deja în discurs (identificare anaforică).

Alături de adverbe, organizate în jurul axei *acum* vs. *atunci*, foarte importante sunt substantivele ce denumesc diferite intervale temporale, dintre care cele mai mici sunt incluse în intervale mai mari (secundă – minut – oră – zi – săptămână, ...). Dintre aceste substantive, cele calificate drept nume ‘proprie’ (*luni*, ..., *duminică*, *ianuarie*, ..., *decembrie*) au un comportament discursiv special, caracterizat printr-o ‘golire’ semantică în contexte deictice. În enunț, locutorul armonizează ele două sisteme, conexiunea între adverbiale și timpul verbului fiind unul din elementele importante ale coeziunii mesajului.

Bibliografie

- Andersen, Hanne Leth (2007), ‘Marqueurs discursifs propositionnels’ in *Langue française* 154, 13-28.
- Bach, Emmon (1986), ‘The Algebra of Events’ in *Linguistics and Philosophy*, 9:1, 5 -16.
- Benveniste, Émile (1966), *Problèmes de linguistique générale*, Paris, Gallimard (culegere de articole publicate între 1939-1964).
- Benveniste, Émile (1974), *Problèmes de linguistique générale* II, Paris, Gallimard (culegere de articole publicate între 1965-1972).
- Berthonneau, Anne-Marie (2002), ‘Prochain / dernier et compagnie. Les adjectifs «déictiques» à l'épreuve de l'espace ou comment circuler dans le temps, l'espace, le texte’, in *Langue française* 136, 104 - 125.
- Comrie, Bernard (1985), *Tense*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Costăchescu, Adriana (2014), ‘On disagreement markers in French and Romanian dialogues’, in Chiata Ghezzi/ Piera Molinelli *Pragmatic markers from Latin to Romance languages*, Oxford, Oxford University Press, 41-59.
- Fillmore, Charles (1975): *Santa Cruz lectures on deixis*, Bloomington: Indiana University Linguistics Club. Republicat cu titlul *Lectures on Deixis*, Stanford, CSLI Publications, 1997.
- Fraser, Bruce (1996), ‘Pragmatic Markers’ in *Pragmatics* 6 (2), 167 – 190.
- Gramatica Limbii Române*² (2008) (“Gramatica Academiei”), Valeria Guțu Romalo (coord.). vol. 1, 2, București, Editura Academiei Române.
- Houweling Frans (1986), Deictic and Anaphoric Tense Morphemes, in V. LO Cascio/ C. Vet (eds), *Temporal Structure in Sentence and Discourse*, Dordrecht, Foris, 161-191.
- Jouve, Dominique (1992), ‘Maintenant et la deixis temporelle’, in M.- A. Morel / L. Danon-Boileau (eds.), *La Deixis*, Paris, PUF, 355 – 363.
- Kleiber, Georges (1993), ‘Lorsque l’anaphore se lie aux temps grammaticaux’, in Carl Vetters (ed.), *Le temps de la phrase au texte*, Lille, Presses Universitaires de Lille, 117 – 166; <https://books.openedition.org/septentrion/115535?lang=en>
- Kleiber, Georges (2001), *L'anaphore associative*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Klum, Arne (1961), *Verbe et Adverbe: Étude Sur le Système Verbal Indicatif et Sur le Système de Certain Adverbes de Temps à la Lumière des Relations Verbo-Adverbiales dans la Prose du Français Contemporain*, Stockholm, Almqvist and Wiksell.
- Levinson, Stephen (1983), *Pragmatics*, Cambridge (MA), MIT Press.
- Lyons, John (1975), ‘Deixis as the Source of Reference’, in: Keenan (ed.) *Formal Semantics of Natural Language*, Cambridge: Cambridge University Press, 61- 83.
- Milner, Jean - Claude (1982), *Ordres et raisons de langage*, Paris, Seuil.
- Mæschler, Jacques (1993), ‘Aspects pragmatiques de la référence temporelle: indétermination, ordre temporel et inférence’, in *Langages* 112, 39 - 54.
- Nef, Frederic (1979), ‘Maintenant₁ et Maintenant₂: Sémantique et Pragmatique’, in J. David / R. Martin (eds.), *La Notion d'Aspect*, Metz, Klincksieck. 145 - 153.
- Nunberg, Geoffrey (1978), ‘The Pragmatics of Reference’, duplicated copies, Indiana University, Linguistics Club.
- Renaud, Francis (1996), *Sémantique du temps et lambda-calcul*, Paris, PUF.
- Smith, Carlota (1991), *The Parameter of Aspect*, Dordrecht, Kluwer.
- Stan, Camelia (2008), ‘Raportul substantivului cu alte clase lexico – gramaticale’, în *Gramatica limbii române*, vol. 1, 129-139.
- Tomescu, Domnița (2008b), ‘Circumstațialul de loc’, în *Gramatica limbii române*, vol. 2, 514 - 522.
- Vetters, Carl (1996), *Temps, Aspect et Narration*, Amsterdam /Atlanta, Rodopi.

